

A budapesti pártbizottságnak, illetve a Köztársaság téri ostromnak kiemelt, központi szerepe volt a kádárista ellenforradalom-történetben. Annak bemutatásával, hogy a pártbizottság a kezdetektől a pártház elfoglalásáig tisztán látta a helyzetet, és elszánt, következetes harcot folytatott, kívánták bizonyítani, hogy a párt felvette a harcot az ellenforradalommal, tehát méltó és alkalmas az ország vezetésére. Az MSZMP jogelődjeként tekinthet az MDP-re, az (átmeneti) vereség miatt nem hibáztatható a párt, annak oka a decemberi párthatározatban is rögzített négy tényező összejátszása volt. A párthatározat a pártot magát nem, csupán a vezetést kisajátító Rákosi–Gerő-klikket, valamint Nagy Imrének és csoportjának az árulását tette felelőssé, amelyek együttesen olyan helyzetet teremtettek, amelyben átmenetileg győzhettek a kommunistaellenes erők. Eszerint a Rákosi–Gerő-, valamint a Nagy–Losonczy-klikk akaratlan összejátszása teljességgel megbénította a pártot, megakadályozva, hogy az ellenforradalom ellen harcba hívja a kommunista rend híveit, elsősorban a munkásokat. Illetve csak majdnem teljességgel. Volt ugyanis egy olyan központ, a budapesti pártbizottság, amelynek tevékenysége igazolja a párt jogát a vezető szerepre, amely példaként állítható az utódok elé, mert mindaddig sziklaszilárdan helytállt a politikai és a fegyveres küzdelemben egyaránt, amíg egy hosszú és véres ütközet után orvul le nem gyilkolták vezetőit. Ez a koncepció emelte a budapesti pártbizottságot az ellenforradalommal következetes harcot folytató kommunista fellegvárrá.¹ E szerint vált szükségessé megostromlása és elfoglalása, hogy teljessé válhasson az ellenforradalom győzelme, miközben az ostromot követő népítélet módot adott az ellenforradalom valódi arcának plasztikus bemutatására. Ennek bizonyítására íródott Hollós Ervin és Lajtai Vera koncepciók könyve, a *Köztársaság tér, 1956*. Ennek legfontosabb tételei:

1. A budapesti pártbizottság már október 23-án hozzákezdett az ellenforradalom elleni fegyveres és politikai harchoz. A pártbizottság egy pillanatra sem ingott meg, az ellenforradalom ellen következetes harcot folytató kommunista mártír, Mező Imre vezetésével mindvégig tisztában volt azzal, hogy ami történik, az ellenforradalom, ami ellen nekik harcolniuk kell, amit meg is tettek. Miután a párton belüli árulás október 28-án diadalmaskodott, a pártbizottság vált a kommunista rend védelmének utolsó bástyájává, lett a rendszer védelme érdekében szervezni kezdett fegyveres erő központjának bázisa.

2. Az ellenforradalmárok számára nyilvánvaló volt, hogy harcuk csak a pártbizottság ellenállásának megtörésével juthat diadalra,² ezért a fő ellenforradalmi góccok, a Baross téri és a Corvin közti csoportok tervezett és szervezett támadást indítottak ellene, amely a védők hősiességével szembe, a kulcspozícióban lévő árulók (Nagy Imre és Kopácsi Sándor) és egy fatális véletlen összejátszása (a harcokocsizók tévedése) révén lett eredményes.

3. A budapesti pártbizottság elestével teljessé vált az ellenforradalom győzelme, az ellenforradalmárok megmutatták igazi arcukat az ostromot követő népítéletben, amelyet sem a Nagy Imre-kormány, sem a budapesti rendőrség, sem a fegyveres csoportok nem akadályoztak meg, mert nem akarták megakadályozni. Ebben a borzalmas állapotban vált szükségessé a szovjet csapatok újbóli beavatkozása nemcsak a kommunista rendszer, hanem

---

¹ Az október 28-i fordulat után „az ellenforradalom elleni harc egyik kiemelkedő erőssége valóban a budapesti pártbizottság lett.” Hollós–Lajtai, 1974. 64. o. Arról nem írnak a szerzők, hogy mik voltak e harc további erősségei.

² „A szovjet csapatok visszavonultak, már csak a Köztársaság téri pártház veszélyes. Ha ezt elfoglalják, akkor övük a főváros, és akié Budapest, azé az ország.” Hollós–Lajtai, 1974. 69. o.

magának a törvényességnek a helyreállítása, a további gyilkosságok megakadályozása érdekében.³

A rendszerváltozás után nem lenne szükség ennek a kádárista koncepciónak az elemző bírálatára, ha annak legfőbb elemei nem élednének újjá egy 2006-ban megjelent munkában (Eörsi László: *Köztársaság tér, 1956*. Budapest, 1956-os Intézet). Eörsi ugyanis – immár politikai cél és szükség nélkül – megismétli és ezzel jóváhagyja, tudományosan legalizálja mindazon elemeket, amelyekből a Hollós–Lajtai szerzőpáros koncepció történetét felépítette. Az ő története is Hollósék nyomvonalán halad, a lényegét illetően a kádárista szerzőpárossal megegyező eredményre jut, noha gondolom, éles vitába fog szállni ezzel a kijelentéssel.⁴ Mindössze a nézőpontja más. Ellenforradalom helyett nemzeti forradalomról, elvű kommunista küzdelem helyett a retrográd erők védelméről ír. Amiért Hollósék magasztalták Mezőt, azért Eörsi elítéli. A budapesti pártbizottság szerint is már október 23-án este hozzákezdett a küzdelemhez, felkészült a fegyveres és politikai harcra.⁵ „Vezetői és tagjai mindvégig a retrográd vonal elszánt híveinek mutatkoztak”⁶. A Baross tériek és a corvinisták egy közös gyűlésen határozták el, hogy „a Köztársaság téri pártházat meg kell támadni, ki kell füstölteni az oda befészkelődött ávosokat, és a pártházat el kell foglalni”⁷.

A Köztársaság téren történtek hiteles feltárását különösen nehézé teszi, hogy az ostromot követő pusztításban odavesztek a pártbizottság iratai, így a megtorlás során keletkezett, zömmel peres iratokon kívül jószerivel csak az ostrom idején vagy azt megelőzően a pártházban tartózkodók visszaemlékezései állnak a kutatók rendelkezésére. A Köztársaság téren történtek súlyosságára tekintettel a periratok az általánosan elvártnál is óvatosabban kezelendők történelmi forrásként. Egyfelől azért, mivel a Köztársaság téri ügyekben büntetőeljárás alá vontak más eljárások terheltjeinél sokkal egyértelműbben voltak kötéllal fenyegetve, ezért részükről kevésbé várhatók el érdemi, hiteles információk tevékenységükről a kihallgatási jegyzőkönyvekben. Kiemelten fontos ebből a szempontból, hogy a téren történeteket a forradalom mértékadó körei is elítélték már november 4-e előtt, így a Köztársaság téri ügyekben megvádoltak nem meríthettek erőt abból a tudatból, hogy tetteikkel egyetért a társadalom (szóhoz jutni egyre kevésbé engedett) többsége. Kevésbé súlyos és/vagy a társadalom elismerését bíró ügyekben a vádlottak sokszor bátran és büszkén vállalták tetteiket, a Köztársaság téri ügyekben ez nem jellemző, így sokkal csekélyebb a forrásértékük. Az ostrom után elkövetett borzalmakért azok is felelősséget éreztek, akik azokban nem vettek részt, sőt, esetleg igyekeztek gátat vetni az erőszaknak, hiszen ha akaratlanul is, ha közvetetten is, de hozzájárultak annak a helyzetnek a kialakulásához, amelyben ezek a cselekmények elkövethetővé váltak. Másfelől a Köztársaság téri gyilkosságok példás megbüntetése kiemelt feladata volt a bíróságoknak, így az ilyen ügyekben ítélező tanácsok a többiekénél is erőteljesebben voltak presszionálva elrettentő ítéletek meghozatalára, ennek érdekében pedig a többiekénél is kevésbé törekedtek a valóban történetek felderítésére.

Történelmi események forrásaként a visszaemlékezések mindig csak nagy körültekintéssel alkalmazhatók. Különösen így van ez a Köztársaság téren történtek esetében. Egyfelől azért, mert az átélt borzalmak után sokkal kevésbé várható el a történetek és az előzmények tárgyyszerű felidézése (amennyiben egyáltalán képesek voltak az események

³ Az időbeli egybeesés révén széleskörűen elterjedt vélemény szerint a Köztársaság téren történeteknek meghatározó jelentőségük volt az október 30-i szovjet döntés megváltoztatásában. Legújabb könyvében Charles Gati is az ostromot követő népitéletet tekinti a második szovjet beavatkozás egyik legfőbb okának. Gati, 2006, 209–210. o.

⁴ Itt kívánom leszögezni, hogy egy pillanatra sem volt és nincs kétségem Eörsi jó szándékát illetően. Személye és korábbi munkái ismeretében nem feltételezem róla, hogy a kádárista ellenforradalom-koncepció felélesztésére törekedett volna. Amit írásomban állítok, az vélhetőleg őt is meglepetésként fogja érni, és vitába fog szállni vele.

⁵ Eörsi, 2006, 16–17. o.

⁶ Eörsi, 2006, 38. o.

⁷ Eörsi, 2006, 43. o.

objektív megfigyelésére az ostromlott védők), másfelől pedig azért, mert a mindenkori jelen biztosította ismeretek és szempontok tudatában íródó „emlékezés sokkal inkább konstrukciós kérdés, semmint pusztá reprodukció”⁸. A visszaemlékező nem tesz mást, mint hogy többé-kevésbé logikus folyamatba igyekszik rendezni életének eseményeit, azokat az általa ismert vagy ismerni vélt körülményekhez igazítva, éppen a hitelesség érdekében. A forradalom idején a pártházban tartózkodottak azon ismeretek tudatában emlékeztek, amelyeket különböző helyekről ötvenhatról és a Köztársaság téri ostromról megtudtak, ahhoz igazították hozzá személyes emlékeiket.

Két lehetőség állt előttük visszaemlékezésük alkalmával. Vagy véletlennek, ezáltal értelmetlennek látták és láttatták, hogy oda kerültek, és ami ott történt velük, és akkor történetük be is fejeződik október 30-cal. Vagy tudatosan vállalt döntésről, az ellenforradalom elleni helytállásukról számoltak be. Utóbbi (akár csak utólagosan) értelmet adott annak, ami velük történt, amit el kellett szenvedniük, egyben alkalmat a hatalom különböző előnyökben, kedvezményekben, jutalmakban megnyilvánuló elismerésének kiérdemlésére. A kettő egyaránt fontos. Ha valaki nem véletlenül kényszerül elszenvedni valamit, hanem egy fennkölt, általánosan elfogadott (vagy akként feltüntetett) cél érdekében tudatosan vállalja a szenvedést, az enyhülést nyújthat, vigaszt adhat. Ha utólagos konstrukcióról van is szó, annak az eredmény szempontjából nincs jelentősége, amennyiben történetét a visszaemlékező is el tudja hinni. Érdemes lenne megvizsgálni az ostromot, illetve a népítéletet túléltek 1956 utáni történetét. Méhes Lajos miniszter lett a Kádár-korban. Hollós Ervin 1962-ig nagy karriert futott be a politikai rendőrségen. Mennyiben határozta meg általában az ostromot túlélők életét 1956. október 30-a?

Ilyen körülmények között kiemelt figyelmet kell fordítani az általános helyzet bemutatására, a lehetséges analógiákra, a más összefüggésekben előkerült adatokra.

A budapesti pártbizottság október 23-án

A Hollós–Lajtai szerzőpáros október 23-a estéjével kezdi a történetet, amikor megerősítették a budapesti pártbizottság védelmét: a Belső Karhatalom Mosonyi utcai laktanyájából két karhatalmista (a kor szóhasználata szerint ávósokból álló) szakasz érkezett a Köztársaság térre.⁹ Ennek pontos idejét nem közlik. Az egyik általuk megadott kronológiai támpont szerint azt követően fordult a pártbizottság a Szamuely laktanyához, hogy értesültek a „Rádió megrohamozásáról”¹⁰, a másik szerint a karhatalmisták megérkezése és elhelyezése után Várkonyi György hadnagyot este tíz órakor hívta fel a Köztársaság téren parancsnoka, „s fokozott éberségre intette, mivel civil fegyveresek megtámadták a Rádiót”¹¹. Amennyiben elfogadjuk Horváth Miklós datálását, amely szerint valamikor este fél tíz után kezdődött a fegyveres harc a Rádiónál,¹² akkor az 1956-ban általában tapasztalt lassúsággal és nehézkességgel szemben ezúttal hihetetlenül gyorsan reagált a karhatalom a segítségkérésre. Annak vétele után kevesebb mint fél órával a kiküldött szakaszok (amelyek nem is rendszeresített, vagyis nem állandóan együtt lévő, hanem alkalmilag összeállított egységek voltak alkalmilag kirendelt parancsnokok vezetése alatt¹³) már meg is érkeztek volna a Köztársaság térre, a parancsnokok elhelyezték embereiket, szemrevételezték az épületet, és jelentést tettek előljárójuknak. Ez kevésbé hihető, hiába van közel a Mosonyi utca a Köztársaság térhez.

⁸ Gyáni, 2000, 130–131. o.

⁹ Hollós–Lajtai, 1974, 44. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ Hollós–Lajtai, 1974, 45. o. A szerzőket nem zavarta, hogy két időben egymást követő eseményt egy azonoshoz kötve datáltak.

¹² Horváth, 2003, 66–67. o.

¹³ Tompa Károly 1957-es vallomását idézi Sólyom–Zelevé, 1957, 44. o.

Saját datálásom szerint azonban jóval később kezdődött a Rádió ostroma, mint azt Horváth sejteti. Kevéssel este 9 óra után valóban a tüntetők közé lőttek az épületről, aminek halálos áldozata is lett, azonban a fegyvertelen tömeg még nem tudott fegyverrel válaszolni a támadásra. Az este tíz órakor a védelem parancsnokságának átvételére érkezett Zólomy László honvéd ezredes szerint a székházban és környékén viszonylagos nyugalom volt, csak később kezdtek fegyveresek gyűlni az épülethez, és kezdődött meg az ostrom. Donáth Ferenc is azt írja visszaemlékezésében, hogy este 10 óra előtt még csak a védők használtak fegyvert, a felkelők akkor indultak teherautókon felfegyverkezni.¹⁴ (A Rádiónál történtek pontos datálásáról és körülményeiről hamarosan megjelenő könyvemben részletesebben írok.) A Sztálin-szobor ledöntői is csak arról értesültek este fél tíz után, hogy a Rádiónál az ávósok lövik az embereket, de nem arról, hogy ott harc folyik, és ez terjedt el ugyanebben az időben, Nagy Imre beszédét követően a Kossuth téren is. Eszerint lehetetlen Hollósék datálása: a tíz óra után kezdődött ostrom hírére segítségül kért szakaszok nem érkezhettek meg tíz óra előtt.

Hollóséknál is korábban datálja a karhatalmisták megérkezését Tompa Károly államvédelmi hadnagy, a kivezényelt egység parancsnoka, aki úgy emlékezett, hogy „este 6-7 óra tájban érkezünk meg két tehergépkocsival a Köztársaság térre”¹⁵. (Eörsi szerint ekkor mindössze három rendőr érkezett, a karhatalmisták csak valamikor este, még éjfél előtt.¹⁶) Tompa vallomása mégis közelebb visz a konkrét időpont meghatározásához. Eszerint Orbán Miklós államvédelmi ezredes azzal küldte embereit a budapesti pártbizottságra, hogy ott Nagy Máriánál, a pártbizottság egyik titkárnál jelentkezzenek,¹⁷ amiből valószínűsíthető, hogy Nagy Mária fordult hozzá fegyveres segítségért, máskülönben Orbán ezredes Kovács István első titkárhoz, vagy a harci tapasztalattal rendelkező Mező Imréhez küldte volna a katonákat. Mire azonban a karhatalmisták odaértek, Nagy Mária már nem tartózkodott a pártházban, mert elment a KV este 11 órakor kezdődő ülésére. „Bent azonban nem találtam meg Nagy elvtársnőt, akit a megérkezés után, az utasítás értelmében kerestem. Helyette egy másik, előttem ismeretlen nevű elvtárs várt már rám.”¹⁸ Ez a pártfunkcionárius Kovács János, a budapesti pártbizottság végrehajtó bizottságának a tagja volt, akit a pártbizottság titkárai, akik *valamennyien* részt vettek a KV éjszakai ülésén,¹⁹ távollétükben megbízták a pártbizottság vezetésével.²⁰ (Tompa azért felejtette el a nevét, mert az túl gyakori, és mert Kovács az ostrom idején nem tartózkodott az épületben.) Ripp Zoltán kutatásaiból az is valószínűsíthető, hogy a pártbizottság titkárai kezdettől jelen voltak a KV ülésén, de oda nem együtt érkeztek. A jelenléti íven először a PB-tag Kovács István neve szerepel, őt jóval később követi Mező Imréné, majd kisebb szünettel egymás után Nagy Máriáé és Csikesz Józsefné.²¹

Ezek szerint a budapesti pártbizottság a tömeg erőszakos akcióiról értesülve este 11 óra előtt kért segítséget a Szamuely laktanyától. Vélhetően azonban nem a Rádió (később kezdődő) ostromának a hírére, hanem azokra a hírekre, amelyek a Bródy Sándor utcából szétrajzó, különböző objektumokat (gyárakat, laktanyákat, rendőrörsöket sőt kerületi kapitányságokat) fegyverszerzés céljával megtámadó, illetve a Rádió felé tartó járműveket feltartóztató, a kezükre került ellenségnek tartottakat bántalmazó csoportokról érkeztek. A visszaemlékezések vélhetően azért kapcsolták a segítségkérést a Rádió ostromához, mert a

¹⁴ Baráth–Sipos, 2006, 350. o.

¹⁵ Tompa Károly 1957-es vallomását idézi Sólyom–Zelevé, 1957, 45. o.

¹⁶ Eörsi, 2006, 17. o. Eszerint este hatig egyetlen portás vigyázta az MDP budapesti székházát!

¹⁷ Tompa Károly 1957-es vallomását idézi Sólyom–Zelevé, 1957, 43. o.

¹⁸ Tompa Károly 1957-es vallomását idézi: Sólyom–Zelevé, 1957, 45. o.; Hollós–Lajtai szerint a karhatalmisták Nagy Máriánál jelentkeztek, kizárt azonban, hogy ő éjszaka, miközben a városban már fegyveres harc dúlt, elhagyta volna a KV fontos ülését. Lásd később. Hollós–Lajtai, 1974, 45. o.

¹⁹ Ripp, 1997, 192. o.; Hollós–Lajtai, 1974, 44. o.

²⁰ Hollós–Lajtai, 1974, 44. o. Eörsi szerint Kovács Jánost – Kertész Istvánnal együtt – nem a pártbizottság vezetésével, hanem pusztán a pártház biztosításának megszervezésével bízták meg. Eörsi, 2006, 17. o.

²¹ Ripp, 1997, 192. o.

köztudatban az terjedt el, hogy ott lépett fel először erőszakosan a tömeg, ott kezdődött el a fegyveres harc. A harci hírekre emlékeztek, és azt azonosították a Rádió megtámadásával, amit az első erőszakos cselekménynek tudtak. Nem kizárt, hogy a Rádiónál történt első fegyverhasználat híre torzítva, úgy érkezett a Köztársaság térre, hogy a tömeg támadja a Rádiót, de ennek a segítségkérés időpontjának pontos meghatározása tekintetében nincs jelentősége. Ebből a szempontból csak annyi fontos, hogy nem a békés tüntetés fegyveres felkelésbe fordulása előtt, hanem csak azt követően történt meg a pártház védelmének fegyveres karhatalmistákkal való megerősítése.

A fegyveres erősítés kérésének és kiérkezésének pontos datálása azért fontos, mert Hollósék (és Eörsi) szerint a budapesti pártbizottság azzal egy időben, sőt még azt megelőzőleg megindította a politikai harcot az ellenforradalom ellen. Hollósék szerint a Köztársaság térre hívták a kerületi pártszervek vezetőit, hogy felkészítsék őket a várható eseményekre, a komplikált és nehéz politikai, sőt fegyveres harcra, és ez utóbbihoz egyes helyeken azonnal meg is kezdődött a fegyverek összegyűjtése.²² Annak ellenére, hogy nyilvánvaló a történet valótlansága, azt lényegében Eörsi is átveszi.²³ Nyilvánvaló, hogy miközben a párt első titkára még csak rendbontó kísérletekről, nacionalista kútmérgezésről szólt rádióbeszédében, ennél súlyosabb fejleményekről a budapesti pártbizottság vezetői sem tájékoztathatták elvtársaikat. Nyilvánvaló, hogy amennyiben számítottak volna az események olyan fordulatára, amilyen késő este bekövetkezett, elsődleges feladatuk a pártbizottság fegyveres biztosítása lett volna, amire, mint láthattuk, csak este 11 óra körül került sor, amikor (de különösen ami előtt) a pártbizottság titkárai már nem tudtak tájékoztatást adni, mert a KV ülésén vettek részt. Nyilvánvaló az is, hogy a budapesti pártbizottságnak sem oka, sem joga nem volt anticipálni a párt legfelső szervének döntését és helyzetértékelését, vagyis a Hollósék által leírt megbeszélésre, amennyiben valamikor, úgy legkorábban csak október 24-én, a KV-ülésen történtek ismeretében kerülhetett sor. (Ezt valószínűsíti a központi pártügyelet iratai közt fennmaradt feljegyzés, amely szerint a „megyei titkárokkal vezető elvtársak rövid telefonbeszélgetést folytassanak”.²⁴ Ennek alapján nem valószínű, hogy a budapestiek instruálása teljesen elmaradt volna.) Október 23-án délután és este, ha valóban sor került a kerületi és üzemi pártszervek instruálására, annak egyetlen célja lehetett: arra buzdítani azokat, hogy a megbízható káderek mozgósításával igyekezzenek befolyásuk alá vonni a tüntetést.

Ennek az antedatált vagy kitalált, de mindenképpen felnagyított megbeszélésnek fontos helye volt a koncepcióban: emelni a budapesti pártbizottság jelentőségét, amely a legelső perctől mindent világosan látott, és tudta, mit kell tennie. Eörsi annyit finomít Hollósék verzióján, hogy elhagyja a Köztársaság téren tartott megbeszélést, de fenntartja, hogy a budapesti pártbizottság már este kezdeményezte a megbízható kommunisták mozgósítását és felfegyverzését.²⁵ Ezzel szemben kizárható, hogy október 23-án este a budapesti pártbizottságon tisztábban látták volna, mi következik, mint bárki más az országban. Csak azt követően intézkedtek a fegyveres védelem megerősítése érdekében, miután a tömeg első támadó akcióiról értesültek. Csak ezt követően, inkább már október 24-én határozták el a megbízható kommunisták mozgósítását, még pontosabb instrukciók nélkül, előkészületi jelleggel, mintegy rutinból. Érdemi intézkedés előtt megvárták a KV helyzetértékelését és utasításait.

Mező Imre

---

²² Hollós-Lajtai, 1974, 44. o.

²³ Eörsi, 2006, 16. o.

²⁴ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, 290. f., 1956-os gyűjtemény, 17. ő. e.

²⁵ Eörsi, 2006, 16. o. Eörsi forrásként Hollósék könyvére hivatkozik, amely azonban jelentős eltérésekkel írja le a történeteket.

Hollósék koncepciójának fontos eleme Mező Imre kommunista üdvtörténete. Eszerint a helyzetet tisztán látó, az ellenforradalom ellen következetesen harcoló Mező ingadozás nélkül *vezette* a budapesti pártbizottságot egészen addig, amíg október 30-án el nem találta az ellenforradalmárok golyója. A Mező köré font kommunista mítosztól Eörsi sem tud szabadulni. Könyvének elején zavaros életrajzi annotációt közöl róla, nagyrészt Komját Irén 1968-ban megjelent legendája alapján,²⁶ amiből az derül ki, hogy Mező, noha Rákosi félreállította, a döntő kérdések megítélésében (rehabilitációk, Poznan, Petőfi Kör) 1956 nyarán is a párt hivatalos, Rákosi–Gerő-féle álláspontját képviselte. Ezt Ripp Zoltán 1997-ben megjelent munkájára hivatkozva azonban rögtön cáfolja, közölve, hogy Mező „október 23-án a budapesti pártbizottság küldöttségének vezetőjeként a tervezett felvonulás engedélyezésére kérte a pártvezetést”, és hogy „Mező tíz nappal korábban figyelmeztette Nagyot, hogy »Gerő nagyarányú provokációra készül ellene«”.

Komját munkája nem felel meg a szakmai kívánalmaknak, célja nem Mező hiteles életrajzának, hanem kommunista szentté avatásához szükséges legendájának megírása volt, ezért állításait különösen óvatosan kell kezelni, a Gerő-féle provokáció abszurditását Litván György kellően bizonyította.²⁷ Ripp Eörsitől idézett munkájában pedig szó sincs arról, amit Eörsi ír. Aszerint Mező reggel a pályaudvaron fogadta a Jugoszláviából visszaérkező delegációt, sürgette, hogy a PB azonnal üljön össze, majd Köböl Józseffel együtt beszámolt a budapesti helyzetről, de a PB ülésén nem vett részt, és nem volt tagja a budapesti pártbizottság Csikesz Józsefné és Nagy Mária vezette küldöttségének, amely a tüntetés betiltásának értelmetlenségéről kívánta meggyőzni a PB-t.²⁸

Eörsi Mezőről írt életrajzi annotációja tehát önmagának is ellentmond, amikor egy olyan általában rákosista politikust mutat, aki az egyes kérdésekben a pártellenzékiekkel értett egyet, sőt őket segítette. Mezőt a későbbiekben is, mindvégig az általa retrográdnak nevezett sztálinisták egyik, a megmozdulással következetes harcot folytató képviselőjének mondja.²⁹ Említetlenül hagy ugyanakkor számos olyan történelmi tény, amelyekből egyértelműen kirajzolódik Mező tényleges politikai hovatartozása. Nem ír arról, hogy Rákosi 1952 végén, amikor tájékoztatta Földvári Rudolfot, hogy a pártvezetés a budapesti pártbizottság élére jelölte, közölte vele, hogy ott oda nem való, nem megbízható elemek vannak, mint például Mező, és utasította Földvárit eltávolításukra.³⁰ Nem ír arról, hogy Nagy Imre 1954-ben a KV új szakaszhoz igazítása érdekében tervezte (az 1953 elején félreállított) Mező bevonását a testületbe, de azt Rákosi megakadályozta.³¹ Nem ír arról, hogy Nagy 1956 júniusában egy harminc oldalas dolgozatot küldött Mezőn keresztül Hruscsovnak, amikor abban bízott, hogy a felgyorsuló desztalinizáció lehetővé teszi pártügyének rendezését, és hogy Mező vállalkozott a levél célba juttatására, azt meg is tette.³² Ez a cselekedete pedig egyértelműen pártvezetőség-ellenes volt, hiszen egy, a pártból kizárt, belső száműzetésbe kényszerített,

²⁶ Uo. A következő idézetek is innen.

²⁷ Litván, 2000, 210–212. o.; Másfelől az Eörsi szerint a *Századvég Füzetek* szerkesztőihez írott levél megjelent Kende, 1989, 55. o. és Tóbiás, 1989, 178–179. o.

²⁸ Ripp, 1997, 171., 173. o. Mező egyébként ellenezte a tüntetést, mert attól tartott, hogy a munkások szembe fognak fordulni a diákokkal. Baráth–Sipos, 2006, 308. o.; Hasonlóan vélekedett ekkor Tánzos Gábor is, ami jól jelzi, hogy Mező mennyire nem rákosista oldalról szemlélte az eseményeket. ÁBTL, 3.1.9. V-150001/3. Haraszti Sándor és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Haraszti Sándor...), Haraszti Sándor jkv., 1957. április 15.

²⁹ Eörsi, 2006, 26., 33., 38., 45. o.

³⁰ Oral History Archivum (OHA), Interjú Földvári Rudolfal. Készítette Molnár Adrienne, 1990–1991. 231. sz. 301–302., 311. o.; Ez nem jelenti ugyanakkor, hogy Mező 1952-ben Rákosi-ellenes, vagy akár Rákosiótól eltérő nézeteket képviselt volna, mindössze annyit, hogy nem tartozott Rákosi bizalmi emberei közé. Rákosi a világháború előtt, a nyugat-európai munkásmozgalomban betöltött szerepe miatt volt bizalmatlan Mezővel szemben, az államvédelem ezzel kapcsolatban gyűjtött adatokat Mező ellen.

³¹ Rainer, 1999, 69. o.; Rákosi visszaemlékezésében közvetve elismerte, hogy ő opponálta Mező KV-tagságát, amit Nagy Imre szorgalmazott. Rákosi, 1997, 955–956. o.

³² Rainer, 1999, 200. o.

politikai karanténban tartott, a pártvezetéssel politikai ellentétben álló személy nyilván politikai tárgyú írását juttatta el a pártvezetés háta mögött a kommunista világ első számú vezetőjéhez. Ezt csak azért vállalhatta el, mert nem értett egyet a Naggyal szemben hozott szankciók fenntartásával, és azért, mert (Naggyal is együtt) Rákosiban látta a rendszer demokratizálásának, a magyarországi desztalinizáció tényleges megindításának legfőbb akadályát, mert Rákosival szemben Nagyot kívánta támogatni.

Nem ír Eörsi arról, hogy 1956 áprilisában Szilágyi József puhatolózni kezdett, hogy kit lehetne a pártvezetésből megnyerni Rákosi félreállításához. Első választottja, Kádár azonban hűségnyilatkozatot tett az első titkár mellett, tagadva, hogy az nem élvezné a munkások bizalmát. Nem úgy Mező, aki egyetértett Szilágyival. „Úgy látszott, mindent ugyanúgy lát, tud, mint mi, egyetértett azzal, amit elmondtam neki. Csak azt hajtogatta, hogy nem lehet fejje a falnak menni. Lassan, lépésről lépésre kell kiszorítani a sztálinistákat a pártból és a hatalomból.”³³ 1956 nyarán pedig (még Rákosi leváltása előtt) Mező elszánta magát a cselekvésre is. Vélhetően a KV június 30-i ülése előtt felkeresett több KV-tagot (ő ekkor még nem volt tagja a testületnek), akiket arra kért: „vessék fel a javaslatot, hogy Rákosi és Gerő menjenek el, akkor meg lehet menteni a pártot”³⁴. Mező egykori spanyolos bajtársát, Mátyás Lászlót kérte arra, hogy szerezze meg az akcióhoz Fehér Lajos támogatását, aki nem zárkózott el, esetleges fellépését a KV-ülés hangulatától tette függővé. (Október 24-ére virradó éjszaka Fehér Lajost Mezővel együtt fogják majd a KV Katonai Bizottságának tagjává választani. Lásd később.) Mint ismeretes, a Poznanban és a Petőfi Kör sajtóvitáján történtek után a június 30-i KV-ülésen Rákosiéknak – éles vitában – sikerült visszaverniük a pártvezetés megújítását célzó akciót.³⁵

Nem ír Eörsi arról, hogy 1956 augusztus 22-én Mező volt az elnöke annak a bizottságnak, amely (felső pártutasításra) rehabilitálta Nagy Imre legszűkebb körének prominens tagjait: Haraszi Sándort, Gimes Miklóst, Vásárhelyi Miklóst és Fazekas Györgyöt.³⁶ Nincs nyoma annak, hogy ezt Mező kérte volna, nem is valószínű, hogy így történt, de nyilvánvaló az is, hogy a rehabilitáció lehető legzökkenőmentesebb elintézésére olyan személyt választottak, akinek jó kapcsolata volt a rehabilitáltakkal. Nem ír arról, hogy Mező – az elnökség tagjaként – részt vett a Petőfi Kör partizánvitáján, és talán a sajtóvitán is.³⁷ Noha a partizánvitán tartott zárszavában kifogásolta az általa erősnek, szenvedélyesnek tartott bírálatokat, az SZKP XX. kongresszusának szellemében hozott intézkedések figyelmen kívül hagyását, mégis szükségesnek tartotta a „nyílt, szenvedélyes, de objektív viták” folytatását.³⁸ Nem ír arról, hogy azon kevés pártvezető közé tartozott, akiket Nagy Imre meghívott a hatvanadik születésnapjára rendezett ünnepségre (amit Mező udvariasan, de visszautasított). Nem ír arról, hogy augusztus végén vitába szállt Gerővel Nagy párttagságának kérdésében, és hogy ősszel meglátogatta Nagyot, akivel hosszas vitát folytatott a politikai helyzetről.³⁹

Mező (Köböl Józseffel) október 22-én is felkereste Nagy Imrét, akinek pontos helyzetértékelést adtak: „a pártszervek teljesen tehetetlenek [...] a helyzet rendkívül feszült nemcsak az egyetemeken, hanem a nagyobb üzemekben is”⁴⁰. Nagyot kérték, hogy – a pártvezetés első vonalának távollétében – de facto álljon a párt élére, és segítse a pártvezetés

³³ Szilágyi Józsefné visszaemlékezését közli Molnár–Körösi–Keller, 2006, 27. o.

³⁴ OHA, Interjú Mátyás Lászlóval. Készítette Hegedűs István, 1988. 170. sz. 245. o.

³⁵ Baráth, 2002, 315. o.

³⁶ Fazekas, 1989, 77. o.

³⁷ Eörsi Komját Irént követve a Petőfi Kör ellenségének mondja Mezőt: „Figyelmeztette a titkárokat, hogy óvják meg a dolgozókat a félrevezetéstől, s utasítsák ki a Petőfi Kör agitátorait az üzemekből, ne engedjék, hogy a munkásifjúság között a poznani »népi forradalom« apostolai legyenek.” Eörsi, 2006, 16. o.

³⁸ Hegedűs–Rainer, 1991, 196–197. o.

³⁹ Rainer, 1999, 201., 216., 229. o.

⁴⁰ Vida, 2006, 148. o.

tárgyalását a párttagsággal, a néppel, főképpen a munkásokkal, ami közvetve Nagy programjának elfogadását is jelentette. Amikor késő este Nagyt tájékoztatták a műegyetemi nagygyűlésről, felkérve, hogy csendesítse le a diákokat, ő maga helyett Mezőt és Kőbölt ajánlotta, nyilván nem függetlenül a velük aznap korábban folytatott megbeszéléstől.⁴¹ Nem ír arról, hogy 23-án délelőtt Nagy követői Mezővel akartak egyeztetni arról, kikkel kellene még felfrissíteni az általuk javaslatba hozni kívántakon túl a pártvezetést,⁴² sőt Haraszi Sándor következetesen állította azt is, hogy Mező azok között volt, akiket Nagyék szívesen láttak volna a PB-ben.⁴³ Ripp Zoltán szerint Mezőnek komoly része volt a PB tüntetés-ellenes álláspontjának megpuhításában. Eszerint miután dél tájban Mező tájékoztatta a PB-t arról, hogy a Kopácsi vezette budapesti rendőrség nem hajlandó fegyvert használni a tömeggel szemben, Gerő, noha változatlanul ragaszkodott a demonstráció betiltásához, letett arról, hogy fegyvert használjanak a tilalom ellenére mégis utcára vonulókkal szemben.⁴⁴ Nem ír arról, hogy a korszak kutatói egységesek abban, hogy a KV tagjai közül Mező állt a legközelebb a rendszer érdemi reformját szorgalmazókhöz. „Fehér Lajos és különösen Mező Imre egyértelműen a reformvonal támogatói közé tartoztak, Mezőnek közeli kapcsolatai voltak Nagy Imre körével”⁴⁵. „Mező állt legközelebb a pártvezetésből a pártellenzékhez, mégpedig nem csupán Nagyhoz, hanem a belső elvbaráti kör jó néhány tagjához”⁴⁶. A „feddhetetlen múltú és antisztálinista, reformer beállítottságú Mező volt a pártapparátus felső rétegének egyetlen tagja, aki a forradalom előtt is kapcsolatot tartott Nagy Imrével és híveivel”⁴⁷. Nem az a probléma, hogy Eörsi Komját 1968-ban megjelent munkájából merítve festi meg Mező politikai portréját, hanem hogy csak abból dolgozik. Szakmai tekintélyeknek, köztük kollégáinak Komjátéval ellentétes állításait teljességgel figyelmen kívül hagyja. Nem cáfolja, nem árajzolja a rendszerváltozás óta folyó szakmai kutatások alapján Mezőről kialakult képet, hanem negligálja azt, noha mindhárom fentebb hivatkozott munka megkerülhetetlen nemcsak ötvenhat kutatói, hanem a téma iránt érdeklődő nagyközönség számára is.

Nem Eörsinek a rákosista Mezőről adott képét támasztják alá a budapesti pártbizottság lapjának, az *Esti Budapestnek* október 22–23-i számai sem. Október 22-én a lap részletes szemelvényekkel tudósított Gomulka október 20-i beszédéről, nem hallgatva el annak legkényesebb passzusait, aminek teljes közléséért másnap Gerőék támadták a *Szabad Nép* szerkesztőit is. Az október 23-i, Tavasz októberben című vezércikkben az *Esti Budapest* hírt adott az országossá terebélyesedő mozgalomról, amelynek célját a rendszer demokratizálásában látta. „A pécsi, szegedi, soproni, budapesti egyetemista gyűlések és határozatok, a munkásfiatalok és az értelmiségiek állásfoglalásai nem vak áradást, hanem olyan átütő erejű mozgalmat alkotnak, amely meghatározott országos politikai és közvetlen ifjúsági követeléseket tűz zászlajára. Hozzátehetjük: olyan követeléseket, melyekkel a magyar kommunisták, demokraták, hazafiak túlnyomó többsége egyetért. A szocializmus híveként politizáló, az eseményeket kritikus éberséggel szemlélő ifjúság is felsorakozott tehát abban a küzdelemben, amely Magyarországon a visszahúzó erőkkkel folytatott nehéz ütközetek során diadalmasan tör előre a szocialista demokrácia megszilárdításáért és kiterjesztéséért.”

Miközben Eörsi valóságnak tekinti a Mező Imréről terjesztett kommunista mítoszokat, addig negligálja, vagy könyvének Legendák című fejezetébe számúzva meggondolásra is

---

⁴¹ Vida, 2006, 148. o.

⁴² Ripp, 1997, 202. o.; Baráth–Sipos, 2006, 346. o.

⁴³ ÁBTL, 3.1.9. V-150001/3. Haraszi Sándor ..., Haraszi Sándor jkv., 1957. április 15., július 29., 1958. július 3.

⁴⁴ Ripp, 2003, 35. o.

⁴⁵ Ripp, 1997, 201–202. o.

⁴⁶ Rainer, 1999, 239. o.

⁴⁷ Litván, 2000, 217. o.

éremtelennek tekinti az azokkal ellentéteket.⁴⁸ Nem kívánok vitát nyitni azon a kérdésen, hogy Mezőt honnan, vagyis ki lőtte le október 30-án, ám maga a tény, hogy felmerült és széles körben elterjedt, hogy hátulról, a párházból érte a találat, elbizonytalanítja a rákosista Mezőről kialakított képet. Nem keltette fel Eörsi figyelmét az az ugyancsak közismert tény, hogy Mezőt szinte titokban, mindössze öt-hat fő jelenlétében temették el a november 4-i fordulatot követően. Az is okot adhatott volna a gyanakvásra, hogy az MSZMP titkársága 1957. november 8-i ülésén Ságvári Ágnes kifogásolta, hogy az ő megkérdezésük nélkül neveztek el utcát Mező Imréről, Sziklai Sándorról és Kalamár Józsefről.⁴⁹ Közülük az egyikkel baja lehetett Ságvárinak, aki igencsak közletről, igencsak jól ismerte az apparátust, és aki visszaemlékezésében Mezőt a reformpolitika egyértelmű hívének nevezte.⁵⁰

A történet sok más jelentős szereplőjével egyetemben máig megíratlan Mező Imre hiteles biográfiája. Annyi azonban a fentiek alapján is bizonyos, hogy nem a rákosista szárnyhoz tartozott, hanem a vezető pártfunkcionáriusok közül a legközelebb állt a pártellenzékhez, ami kizárja, hogy október 23-át követően addig képviselt politikai meggyőződésével szembefordulva a keményvonalasokhoz csatlakozott volna. A rendszer reformját (eltérő mértékben, de) szükségesnek tartó kommunisták, reformerek és elégedetlenek (Szilágyi Józseftől Szántó Zoltánon át Kádárig) október 28-a után egészen november 1-ig, sőt többségük november 4-ig, a második szovjet beavatkozásig támogatták a Nagy Imre vezette kormány és az azzal mindenben egyetértő pártvezetés politikai megoldást célzó erőfeszítéseit. Mező tehát – hacsak valami eddig senkitől nem ismert ok miatt nem tért el az általános trendtől és addig képviselt politikai meggyőződésétől – nem lehetett az ellenforradalom elleni harcnak az elszánt vezetője, aminek Komjátot és Hollósékat követve Eörsi mutatja. Vélhetően nem állunk távol az igazságtól, ha azt írjuk, hogy többé-kevésbé Kádárhoz hasonló platformon állt, ami ugyan távolról sem volt egyértelműen szilárd és következetes, de abba semmiképpen nem fért bele a rákosista rend elszánt, minden más törekvéssel dacoló bátor védelmezése. Mező pedig Kádárnál (aki október 30-án, a Köztársaság téri csata napján, sőt még azt követően is támogatta Nagyot) feltehetően közelebb állt Nagy Imréhez. Nagy Snagovban Kádár állítólagosan október 23-a előtt létezett ellenzéki csoportjáról azt írta, hogy amikor 1956 nyarán (esetleg tavaszán) Kádár felelőssége a Rajk-perben, illetve hogy a törvénytelenésekkel kapcsolatban továbbra is menteni igyekszik Rákosit Kádár régi és legközvetlenebb barátai körében is nyilvánvalóvá vált” azok „ezekért a múltbeli bűneiért és megalkuvó magatartásáért szakítottak Kádárral, és szembefordultak vele”⁵¹. Ezek közül Nagy egyedül Rajk spanyolos harcostársát, az újratemetés megszervezésében is tevékeny részt vállalt Mezőt nevezte meg. A szöveghez fűzött lábjegyzetében Vida István tompítani igyekszik Nagy állításának Kádár-ellenes élet, azt hangsúlyozva, hogy Kádár Mezővel „1954-ben történt kiszabadulása után is baráti viszonyt tartott fenn”, ez azonban nem cáfolja Nagy állítását, aki 1956. nyári, esetleg tavaszi szakításról írt.

Akármilyen volt Mező viszonya Kádárral, tény, hogy az október 28-i KV-ülésen egyetértett az első titkár fordulatnak számító előterjesztésével. A közvetlenül előtte felszólaló Lukács Györgyhez csatlakozott, aki az 1949 óta folytatott politikát nevezte az október 23-án megindult küzdelem fő okának, és követelte, hogy az illetékesek gyakoroljanak önkritikát.⁵² Október 28-án ez volt a vízvonal. Ha a megmozdulás fő oka az október 23-a előtti hibás politika, akkor a hibák kijavításában közös nevezőre lehet jutni a megmozdulásban résztvevők

---

⁴⁸ Eörsi, 2006, 149. o.

⁴⁹ Feitl, 2000, 266. o.

⁵⁰ Ságvári, 1989, 89. o. Hacsak nem sajtóhiba, Ságvári azt is írta Mezőről, hogy látta „emberi gyengeségét”, ami nem értelmezhető másként, mint hogy szerinte helytelen nézeteket képviselt októberben. Ságvári, 1989, 216. o.

⁵¹ Vida, 2006, 91. o. A következő idézet is innen.

⁵² Ripp, 1997, 117. o.

egy részével, ahogy Donáth Ferencék látták, a többségével. Amennyiben a grémium nem ítéli el maradéktalanul és visszavonhatatlanul az október 23-a előtti vonalat, akkor nincs lehetőség politikai megoldásra, akkor a megmozdulást kell elítélnie, és fegyveres erővel levérnie. Mező – aki addig egyszer sem szólalt fel a KV októberi ülésein, és nem vett részt a Katonai Bizottság tagjainak október 26-i ellentámadásában sem – nem egy nyilvánvaló többségi állásponthoz csatlakozva támogatta Kádár előterjesztését. Ha a meghatározó pártvezetők hozzászólása előtt elkötelezte magát, annak csak az lehetett az oka, hogy az előterjesztéssel nagyon egyetértett, annak elfogadása érdekében személyesen is tenni akart valamit. Lehetne arra hivatkozni, hogy taktikázott: nem akarta elárulni magát a pártvezetésben lévő (számára már akkor lelepleződött) árulók előtt, ezért színleg egyetértett a javaslattal, miközben magában készült a további harcra. Ennek azonban semmi alapja nincs. Mezőnek semmi szüksége nem volt arra, hogy meggyőződésével ellentétes kijelentést tegyen. Mint már jeleztem, nem a többséghez csatlakozott, hanem az elsők között állt ki az előterjesztés elfogadásáért. Túlzás lenne azonban azt állítani, hogy egyetértett volna a forradalom összes követelésével (ez Nagy Imrére vagy Losonczy Gézára, Donáth Ferencre sem igaz október 28-án). Felszólalásának lényege a fegyveres harc helyett a politikai megoldás szorgalmazása, annak felismerése, hogy engedményeket kell tenni a párt befolyásának és a kommunista rendszernek a védelmében. „Sajnos ma fel kell adni bizonyos pozíciókat, nehogy elsöpörjenek” – mondta.⁵³ Nem keményvonalas álláspontot képviselt, nem a további fegyveres harcot szorgalmazta, hanem a nagyimrésekhez hasonlóan bízott abban, hogy engedmények árán megőrizhető a párt vezető szerepe, fenntartható a munkáshatalom.

Eörsi Mezőről adott képét cáfolva nem állítom, hogy Mező elfogadta volna Donáthék helyzetértékelését és abból következő javaslatait, azt azonban igen, hogy nem volt a forradalom-ellenes erők egyik (különösen nem azok utolsóként kitartó) vezetője. De nem volt a budapesti pártbizottságnak sem a tényleges vezetője, aminek Eörsi nevezi számos alkalommal. Eszerint miután a pártvezetés Kovács Istvánt, a budapesti pártbizottság első titkárát állította a Katonai Bizottság élére, „a pártházat október 24-étől ténylegesen Mező Imre harmadtitkár vezette”⁵⁴. Október 24-én Mező „de facto teljesen átvette a budapesti pártbizottság irányítását”⁵⁵. Október 28-án „a tényleges irányítás már napok óta a betegeskedő Mező Imre kezében volt”⁵⁶. Ezekkel az állításokkal szemben Mezőt az október 24-ére virradó éjszaka Kovács Istvánnal együtt választották a Katonai Bizottság tagjává,⁵⁷ ennél fogva a stáb többi tagjával együtt általában a Honvédelmi Minisztériumban (HM) tartózkodott mindaddig, amíg a testület el nem halt az október 28-i új politika elfogadását követően. Elképzelhetetlen, hogy a kommunista párt fegyelmezett és harcedzett katonája figyelmen kívül hagyva a legutolsó (vagyis a korábbiakat felülíró) utasítást, a háborús helyzetben is békebeli feladatának ellátására koncentrált volna. Konkrét adatok nélkül is természetes, hogy a harci tapasztalatokkal rendelkező Mező a fontosabb speciális feladat elvégzését tartotta elsőrendűnek az október 28-ig (amíg a pártvezetés a fegyveres megoldást erőltette) kevésbé jelentős budapesti harmadtitkárság nyújtotta lehetőségekkel szemben, de számos nyoma is van annak, hogy Mező addig (legalábbis túlnyomórészt) nem a Köztársaság téren tartózkodott. A KV október 25-i ülésén Kádár mint a Katonai Bizottságnak a HM-ben tartózkodó tagjáról tett róla említést, Mező aznap reggel részt is vett a stáb és PB-tagok megbeszélésén, Kovács István pedig a KV október 26-i ülésén mondta, hogy Mező tájékozott arról, hogy mi történik a városban, hiszen „most volt kint”, vagyis általában bent (a HM-ben)

---

⁵³ Ripp, 1997, 118. o.

⁵⁴ Eörsi, 2006, 15. o.

⁵⁵ Eörsi, 2006, 18. o.

⁵⁶ Eörsi, 2006, 25. o.

⁵⁷ Erről Eörsi is tud. Eörsi, 2006, 15–16. o.

tartózkodott.⁵⁸ Az MDP KV Rendkívüli Bizottsága október 26-án őt bízta meg, hogy a budapesti pártbizottság délután négy óráig jelentessen meg egy közleményt, ami azonban csak kevéssel este 9 óra előtt ment adásba.⁵⁹ A megbízatás egyszerre mutatja Mezőt közvetlenül elérhetőnek a pártközpont számára, egyben (nem vitatott) kapcsolatát a budapesti pártbizottsággal, az időbeli csúszás azonban azt valószínűsíti, hogy nem tartózkodott állandó jelleggel a Köztársaság téren, oda kellett érnie, ott tájékozódott és tájékoztatott, és csak azt követően kerülhetett sor a felhívás megszövegezésére és elfogadására.

Ezek szerint október 23-a éjszakájától október 28-ig a budapesti pártbizottság nélkülözni kényszerült két politikailag legtapasztaltabb, legtekintélyesebb és legbefolyásosabb vezetőjét: Kovács Istvánt és Mező Imrét. Távollétükben a pártbizottságot harminc év körüli fiatalok, Kelemen Lajos, a KV instruktora, Kovács János, a pártbizottság végrehajtó bizottságának tagja, valamint Méhes Lajos, a párt- és tömegszervezeti osztály egyik titkára vezette ügyeletesként, négyórás váltásban.⁶⁰ A pártbizottságon maradt titkárok, Csikesz Józsefné és Nagy Mária nem adtak ügyeletet, egyfelől mert a fegyveres harc miatt célszerű volt azt férfiakra bízni, másfelől Csikeszné és Nagy Mária is tagja volt a KV-nak, így az elkövetkező napokban gyakran voltak távol a Köztársaság tértől, amire már október 24-én reggel számítani lehetett.⁶¹ Október 28-án, amikor helyreállni látszott a rend a városban, és amikor a „pártbizottság előzőleg eltávozott titkárai visszatértek”, a budapesti pártbizottságon helyreállt a hivatalos rend, és a titkárok vették át (vissza) a pártbizottság irányítását.⁶² Hollósék ugyan máshol azt állítják, hogy Mező már október 26-án visszatért a Köztársaság térre, ez azonban nyilvánvalóan nem igaz.⁶³ Elképzelhetetlen, hogy az október 26-i politikai vitát, illetve a Katonai Bizottság e nap kapott felhatalmazását követően otthagya volna a stábot. Igazolja ezt az is, hogy 27-én este éppen ő tartott tájékoztatót a pártbizottságon a Katonai Bizottság másnap hajnalra tervezett támadásáról.⁶⁴

Teljességgel valószínűtlen tehát, hogy az október 28-ig valamennyi titkárát nélkülözni kényszerülő, ad hoc vezetésű budapesti pártbizottság az amúgy egyedül következetlenségében következetes központi politikai vonaltól érdemben eltérő, önálló, határozott politikát folytatott volna. Ez elképzelhetetlen a szürke, jellegtelen funkcionáriusokról, akiknek a személye köré semmilyen legendárium nem szövődött a Kádár-korban, és nincs nyoma annak sem, hogy október 28-án lényegi változás történt volna. Nem igaz tehát Hollóséknak az az Eörsi által is képviselt tétele, hogy a budapesti pártbizottság október 23-tól az ellenforradalom elleni harc egyik legfontosabb erője volt, amivel kiváltotta a felkelők haragját és az október 30-i támadást. Azok az intézkedések, amelyeket Hollósék a budapesti pártbizottság érdemének

⁵⁸ Ripp, 1997, 47., 68., 85. o.

⁵⁹ Ripp, 1997, 90. o.; Varga, 1989, 89. o.

⁶⁰ Hollós-Lajtai, 1974, 43. o.; Eörsi nem ad választ arra, miért ezek a személyek adtak ügyeletet. Az ellentmondást, miszerint „bármiféle intézkedés csak valamelyikük [az ügyeletesek – Sz. A.] személyes hozzájárulásával történhetett, és a karhatalmisták felett is ők diszponáltak”, mégis „a tényleges irányítás már napok óta a betegeskedő Mező Imre kezében volt”, nem oldja fel, miként Hollósék sem. Eörsi, 2006, 24–25. o.

⁶¹ A párt vezetői ugyan nem számítottak elhúzódó harcra, bíztak abban, hogy a szovjet csapatok pillanatok alatt levernek minden fegyveres ellenállást. Ezt követően azonban a párt vezető testületeire, a PB-re és a KV-ra hárult volna a helyzet politikai konszolidációja, vagyis várható volt Csikesznéék Akadémia utcai lekötöttsége.

⁶² Hollós-Lajtai, 1974, 43. o. Vagyis ellentétben azzal, amit Hollósék írtak, hogy a pártbizottság már október 28-án a várható ostromra készült, ténylegesen a Köztársaság téren ezen a napon az élet visszatért a rendes kerékvágásba. Indokolta ezt az is, hogy az október 28-án elhatározott fordulat értelmében elsőbbséget kapott a politikai munka, ami a pártbizottság titkárainak volt a feladata.

⁶³ „Mező Imre október 24-én és 25-én csupán néhány órát töltött a pártbizottságon. Véglegesen 26-án este tért vissza a pártközpontból.” Hollós-Lajtai, 1974, 55. o.

⁶⁴ Hollós-Lajtai, 1974, 57. o.; Elképzelhetetlennek tartom, hogy Mező október 26-án dezertált volna a Katonai Bizottságból. Ha azonban mégis ezt tette volna, az azt erősítené, hogy nem értett egyet a stáb szorgalmazta katonai megoldással.

tulajdonítanak, azok sokkal inkább voltak egyes kerületi vagy üzemi pártbizottságok önálló akciói, semmint a budapesti központ utasításainak végrehajtásai. Semmi konkrét jele nincs annak, hogy a budapesti jobban működött volna, mint a többi. A korábban kizárólag az utasítások végrehajtására trenírozott pártbizottságok ötvenhatos magatartása a kutatások jelenlegi állása szerint három csoportba sorolható. Elvértve előfordult, hogy sikeresen koncentráltak nagyobb fegyveres erőt, amelyre támaszkodva megkísérelték erővel elfojtani a megmozdulást. Ezen esetek többségében, miután az első fegyverhasználat nem a rend helyreállítását, hanem a megmozdulás tömegessé válását eredményezte, a pártvezetők külföldre (Győr-Sopron megye) vagy a szovjet fegyveres erők védelmébe menekültek (Zala megye). Ismereteim szerint ez alól egyedül Budapest XIII. kerületének pártvezetése a kivétel, ahol Biszku Béla komoly katonai erőre támaszkodva lényegében október 28-ig ura maradt a helyzetnek. (Kecskeméten ugyan Gyurkó Lajos vezérőrnagy hadtestének sikerült levernie a megmozdulást, ezt azonban nem a Dazó József vezette megyei pártbizottsággal együttműködve, hanem sokkal inkább a politikai megegyezésre törekvő Daczó ellenében tette.⁶⁵) Jóval nagyobb azon pártbizottságok száma, amelyek politikai eszközökkel próbálták meg helyreállítani vagy fenntartani a rendet (Budapest IV. és VIII. kerülete, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Veszprém megye stb.). A pártbizottságok többsége pedig rémülten és tehetetlenül szemlélte csak, hogy mi történik. Mivel a budapesti pártbizottság tevékenységének az egyidejű dokumentumokban nincs nyoma, vélhetően a Köztársaság tér is ez utóbbi csoporthoz tartozott.

Hollósékat követve Eörsi egy teljességgel irreális történettel is igazolni igyekszik a pártház vezetőinek az ellenforradalom ellen folytatott következetes küzdelmét. Eszerint lehallgatták a pártellenzékiek telefonbeszélgetéseit, az elhangzottakról írásban számoltak be Gerőnek; elsősorban Kopácsi Sándort tartották árulónak, akinek a letartóztatását is sürgették.⁶⁶ Valójában a telefonlehallgatás speciális technikát igényel, a lehallgató berendezések a postán, illetve a telefonközpontokban voltak felszerelve, lehallgatásokhoz tehát a budapesti pártbizottságnak október 23-a után nem voltak eszközei. Eörsinek fel kellett volna hogy tűnjön a kronológiai zavar is. Gerő október 25-én délig állt a párt élén, Kopácsi legkorábban e nap délutánjától lehetett gyanús, amikor levétette a Belügyminisztérium (BM) Budapesti Főosztályának épületéről a csillagot, és szabadon engedte a Deák téren őrzött foglyokat. Másfelől fel kellett volna tűnjön az is, hogy noha október 26-án Apró Antal említést tett a pártvezetésben lévő árulásról, ez a(z amúgy alaptalan) vád valójában november 4-e után született (és terjedt ki Nagy Imrén és Losonczy Gézőn kívül Kopácsi Sándorra, Maléter Pálra stb.) annak magyarázata érdekében, hogy miként győzhetett (ha csak átmenetileg is) a forradalom. Október 30-ig nem tartották árulónak a Köztársaság téren Kopácsit, aki többször is beszélt telefonon Mező Imrével, akitől segítséget és tájékoztatást kért,⁶⁷ október 30-án, az ostrom megkezdődése után pedig Mezőék fordultak segítségért a Deák téri főosztályhoz. (Kopácsi a Mosonyi utcai karhatalmi laktanyát utasította, hogy mentse fel a pártbizottság székházát, azok azonban arra hivatkozva, hogy a felkelők harcokcsikkal és gépfegyverekkel támadják az épületet, megtagadták a parancs végrehajtását.⁶⁸)

A „lehallgatásról” Eörsinél valószerűbben számol be Hollós–Lajtai. Eszerint „a pártbizottság K-telefonja valamilyen módon összekapcsolódott – vagyis érintkezett – a budapesti főkapitányság K-telefonjával. Így teljesen véletlenül felfigyeltek olyan beszélgetésekre, amelyeket először nem is értettek, akik hallották. Ám az eseményekkel

⁶⁵ Orgoványi–Tóth, 2003, 37–44. o.

⁶⁶ Eörsi, 2006, 23. o.

⁶⁷ ÁBTL, V-150007. Kiss István és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Kiss István...), Kiss István feljegyzése, d.n.

⁶⁸ ÁBTL, V-150007/1. Kiss István ... Kopácsi Sándor jkv., 1956. december 7.

párhuzamosan világossá vált, hogy miről van szó.”⁶⁹ Íme a legendaépítés klasszikus példája. Történt valami: a budapesti pártbizottság tanúja volt (feltehetőleg) egy telefonbeszélgetésnek (mert véletlenül többször nem lehet összekapcsolódni ugyanazzal a vonallal). A hallottakat (utólag) Kopácsi árulása jelének tartották. És erre épült (ugyancsak utólag) a legenda, hogy általában pártellenzékiek beszélgetéseit, és szándékosan hallgatták le, és azokról írásos jelentést tettek a párt első emberének.⁷⁰

Hollós–Lajtai szövegének folytatása alapján a történet meglehetősen pontosan rekonstruálható. Eszerint valaki (nem állítják, hogy Kopácsi) október 27-én arról beszélt a Deák térről a pártellenzék egy tagjával, hogy Nagy Imrének „ebből az egész aljas dologból ki kell lépnie”, meg kell mutatnia, hogy „nem ért egyet azzal, hogy fegyveres harc folyjék a nemzeti felkelők ellen”, hogy napokon belül kiderül, hogy Nagy moszkovita avagy hazafi, és szó esett a nemzetőrség felállításáról is.⁷¹ Október 27-én este, a Nagy Imrével történt tárgyalás után Gimes Miklós a Deák téren töltötte az éjszakát. Két alkalommal beszélt telefonon Jánosi Ferencsel, egyszer pedig Haraszti Sándorral. Mindhárom alkalommal az aznapi, a szakirodalomban angyalföldinek nevezett küldöttség és Nagy Imre megbeszélésének következményeiről volt szó. Révész Sándor szerint Haraszti és Jánosi is arról tájékoztatta Gimest, hogy a pártvezetésben győzött Nagy Imre álláspontja.⁷² A PB és a KV ugyan csak másnap szembesültek a fordulatot jelentő előterjesztéssel, Révésznek mégis igaza van: a párt élére október 26-án választott Rendkívüli Bizottság még 27-én késő este elfogadta Nagy változást jelentő előterjesztését.⁷³ Haraszti és Jánosi egyaránt azt kérte a Deák téren tartózkodó nagyimrésektől, hogy másnapra állítsák össze azokat a téziseket, amelyeket szerintük Nagy beszédének tartalmaznia kellene, és azt reggel vigyék át a pártközpontba. A Gimesék által összeállított anyagban benne voltak a Hollósék által idézett elemek, persze más összefüggésben, és így más jelentéssel: Október 28-án Nagy valóban szakított a megmozdulás sommás, árnyalatlan elítélésével, a következő napokban áttette székhelyét a pártközpontból a Parlamentbe. Nem értett egyet azzal, hogy *kizárólag* fegyveres harc folyjon, sőt, a fegyveres harc helyett a politikai megoldásnak adott elsőbbséget, ennek biztosítása érdekében fegyverszünetet hirdetett. Kiderült, hogy nem moszkovita, vagyis nem csatlakozott Gerőékhez, hanem hazafi, aki megkísérel érvényt szerezni a nemzeti törekvéseknek, és valóban elhatározta a rend biztosítása érdekében új karhatalom szervezését. Utóbbival kapcsolatban egyértelműen bizonyítható Hollósék állításának valótlanúsága. Október 24-től ugyanis a Deák téri főosztályon tartózkodott Béres Márton, a budapesti pártbizottság instruktora, októberben a rendőrséghez küldött összekötője, így nem volt szükség arra, hogy egy véletlenül lehallgatott telefonbeszélgetésből értesüljenek a Köztársaság téren a nemzetőrség szervezéséről, nem beszélve arról, hogy Tóth Lajos ezredes arról október 29-én telefonon is beszélt Kopácsi Sándorral (lásd később). Béres a forradalom idején soha nem kifogásolta Kopácsi intézkedéseit. A Deák téren arról beszélt a rendőrtisztekkel, hogy a kommunisták súlyos hibái miatt jutott az ország a kialakult helyzetbe, hogy mély szakadék lett a vezetés és a tömegek között.⁷⁴ Vagyis a budapesti pártbizottság instruktora és Kopácsiék, valamint a pártellenzékiek októberben lényegében ugyanabban látták a válság okát, ami legalábbis hasonló megoldási elképzeléseket sejtet.

A budapesti pártbizottság tehát – véletlenül – valóban tanúja volt Gimes egyik (véltetően a valóban Nagy Imre köréhez tartozó Jánosi Ferencsel folytatott)

⁶⁹ Hollós–Lajtai, 1974, 57. o.

⁷⁰ Ezt a teljes változatot Hollósék nem, csak Eörsi közli Csikesz Józsefné és Kovács Antal DISZ-vezető visszaemlékezése alapján. Eörsi, 2006, 23. o.

⁷¹ Hollós–Lajtai, 1974, 57–58. o.

⁷² Révész, 1999, 312. o.

⁷³ ABTL, V-150001/1. Haraszti Sándor..., Józsa Péter jkv., 1957. június 26.; Rainer, 1999, 273–275. o.

⁷⁴ ABTL, V-150007/1. Kiss István..., Deszpót László feljegyzése, d. n.

telefonbeszélgetésének, de nem (szándékosan) hallgatták le (rendszeresen és általában) pártellenzékiek telefonbeszélgetéseit.⁷⁵ Nem Kopácsi árulásáról értesültek, hanem Gimesnek egy olyan beszélgetéséről, amely Nagynak a pártvezetés és a szovjet küldöttek, Mikojan és Szuszlov tudtával és egyetértésével megkísérelt fordulatáról szólt. Ezzel kapcsolatban árulást emlegetni csak az 1956. decemberi párthatározat szellemében lehet.

Mező tehát október 29-én, vagy inkább október 30-án lett a pártház (egyik?) vezetője, amit harci tapasztalatán túl kellően indokolt, hogy a pártbizottság többi, az épületben tartózkodó titkára mind nő volt (az október 29-én a pártbizottság élére kinevezett Kőből József az ostrom idején nem tartózkodott a Köztársaság téren). Itt jegyzem meg, hogy Mezőhöz hasonlóan felnagyították Hollósék az október 30-án ugyancsak meghalt Várkonyi György államvédelmi hadnagy szerepét is, akit általában a karhatalmisták parancsnokának neveztek, nem törődve azzal, hogy az Tompa Károly államvédelmi hadnagy volt.⁷⁶ Várkonyit azonban (miként Mezőt) halála révén nemcsak hőssé, hanem mártírrá is lehetett magasztalni, a halálmegvető kommunista helytállást sokkal jobban szemléltető történeteket lehetett írni róla, mint az épület elfoglalása előtt a pincébe menekülő, életét jóérzésű ellenforradalmároknak köszönhető Tompa Károlyról.⁷⁷

A pártház ávos védőinek fegyveres akciói

Hollósék (és őket követve Eörsi) azzal is igazolni vélik a pártbizottság helytállását, hogy beszámolnak a karhatalmisták akcióiról, akik az elkövetkező napokban bekapcsolódtak a fegyveres ellenforradalmárok/felkelők⁷⁸ ellen vívott harcba. Ennek tárgyalása előtt szükséges leszögezni: akcióik őket jellemzik, nem pedig a pártbizottság munkatársait vagy vezetőit. Sem Hollóséknál, sem Eörsinél nincs utalás arra, hogy az ávosok a pártvezetők utasítására, vagy akár csak azok egyetértésével portyáztak volna.

Október 24-én a karhatalmisták a téren fegyvereseket/felkelőket fegyvereztek le, másnap pedig szombathelyi ávosokat (határőröket) támogatva nyitottak tüzet azok elöl menekülő fegyveresekre. A két akcióban összesen hat foglyot ejtettek, akiket október 26-án reggel szállítottak el a Mosonyi utcai karhatalmi laktanyába.⁷⁹ Tették mindezt annak ellenére, hogy a karhatalmistákat védelmi feladattal küldték a Köztársaság térre, Orbán Miklós államvédelmi ezredestől azt a parancsot kapták, hogy „csak támadás esetén használjanak fegyvert”⁸⁰. Ezt felülíró parancsról sem Eörsi, sem a kádárista szerzők nem számolnak be. Ugyanakkor sem október 24-én, sem 25-én nem fenyegette támadás a pártházat: első alkalommal a téren áthaladó, a levegőbe lövöldöző fegyvereseket támadtak meg és fegyvereztek le, a másik alkalommal egy menekülő csoportra nyitottak tüzet, vagyis megszegték a parancsot, noha az első eset után, október 24-én utasították őket, hogy a jövőben „tartózkodjanak hasonló akcióktól”⁸¹. A történeteknek fontos szerepük van Hollósék koncepciójában: a kommunista elszántságot, öntevékenységet, az ellenforradalmárok elleni harcra szántságot mutatják.⁸² Eszerint jó cél érdekében voltak fegyelmetlenek, utólag

⁷⁵ Ugyanaznap este két alkalommal beszélt telefonon Fazekas György is Jánosi Ferencsel, lényegében ugyanarról, mint Gimes. Nem kizárt, hogy ezek egyikének voltak tanúi a Köztársaság téren, ez azonban a lényegen nem változtat. ÁBTL, V-150001/1. Haraszti Sándor..., Fazekas György jkv., 1957. április 3.

⁷⁶ „Várkonyi György hadnagy parancsnoksága alatt meg is érkezett két szakasz [...] Várkonyi, és helyettese, Tompa jelentkezett a pártbizottság titkáránál”. Hollós–Lajtai, 1974. 44–45. o.; Eörsi Tompát nevezi parancsnoknak, azonban intézkedőként gyakrabban említi Várkonyit, azaz (legalábbis de facto) szerinte is ő irányította a karhatalmistákat.

⁷⁷ Súlyom–Zeke, 1957, 56–58. o.

⁷⁸ Értsd Hollósék, illetve Eörsi szerint. A továbbiakban is így.

⁷⁹ Hollós–Lajtai, 1974, 53–55. o.; Eörsi, 2006, 18–19. o.

⁸⁰ „Ha tüzelnek a pártbizottságra, ha fegyveresen megtámadják, abban az esetben vissza kell löni.” Hollós–Lajtai, 1974, 45. o.; „Csak [a pártház elleni – Sz. A.] támadás esetén használjanak fegyvert”. Eörsi, 2006, 17. o.

⁸¹ Eörsi, 2006, 19. o.

⁸² Hollós–Lajtai, 1974, 55. o.; Eörsi, 2006, 19. o.

felmentést ad számukra, hogy helyesen látták, mit kell tenni, miközben a párt árulástól bénított vezetősége csak tehetetlenkedett. A fegyelmezetlenség súlyát mérsékelni igyekeztek, ezért nem említették Orbán ezredes október 24-i parancsát, amely egyértelműen megtiltott minden hasonló akciót. Ami ebből számunkra fontos, az a fegyelmezetlenség, és hogy a karhatalmisták támadásaikkal a pártházra vonták a felkelők figyelmét (veszélybe sodorva az általuk védelmezni hivatott objektumot), miközben akcióiknak érdemi haszna nem volt.

Az ávósok azonban nemcsak fölöttesük parancsának nem engedelmességek, hanem a kormány október 28-án kihirdetett tűzszüneti rendelkezését (amit a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter is megerősített) sem vették tudomásul, október 29-én éjjelig folytatták akcióikat, ezek során nemcsak felkelőket ejtettek foglyul, hanem nemzetőröket is (lásd később). Hollósék ezeket az akciókat azzal igazolták, hogy szerintük az ellenforradalmárok már október 28-án elhatározták a pártház megtámadását, ami mind nyilvánvalóbb lett a pártbizottságon tartózkodók számára.⁸³ A karhatalmisták október 28–29-i (a fegyverszünet kihirdetése utáni) akciói eszerint az első támadási vagy felderítési kísérletek elhárítását célozták. Eörsi szerint a felkelők csak október 30-án hajnalban határozták el a pártház megtámadását. Óvatos fenntartással bár („nem kellően bizonyítottak”⁸⁴), de ő is beszámol azokról az esetekről, amelyeket összességükben Hollósék a pártház elleni támadás előkészületeinek, a védők akcióit indokló eseteknek tekintenek.

Eszerint október 29-én a corvinisták „kémkedni” küldtek egy embert a pártházhoz, legalábbis a Corvin közben később fogságban tartott egyik DISZ-titkár, Kovács Antal őt vélte látni ott.⁸⁵ Tegyük fel, hogy a két személy azonos, ez még akkor sem bizonyítja, hogy az illető „kémkedni” érkezett. Ugyancsak október 29-én délután „suhancok” körülnéztek [!] a téren, mások az Erkel színház tetejéről jelzéseket adtak le, este pedig egy gépkocsi száguldott át a téren, és abból valaki leadott egy lövést a pártházra.⁸⁶ Ezek közül egyedül ez utóbbi tekinthető olyan esetnek, amely indokolhatott valamilyen ellenlépést, noha számtalan ehhez hasonló incidens történt a forradalom napjaiban, elszórt lövöldözésekre, azonosítatlan orvlövészek lesipuskás támadásaira számos alkalommal került sor a fegyverszünet kihirdetése után is. Október 30-ával szemben ezúttal nem késett a segítség: a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiáról kisvártatva ötven katona érkezett, akik azonban senkit nem találtak, így hamarosan visszatértek a laktanyába.⁸⁷ Este „suhancok” lövöldöztek, csoportosulás, valamint üzletfosztogatási kísérlet történt a közelben.⁸⁸ Csupa olyan eset, amelyekkel nevetséges a karhatalmisták akcióit indokolni. A jelzések leadása jellegzetes ötvenhatos vándormotívum (véltetően Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényéből, amelyben Pestről adtak le jelzéseket a várat védő császáriaknak), amelynek itt különösen nincs semmi értelme. Minek? Kinek? Szerte a városban voltak elszórt lövöldözések, csoportosulások, üzletek előtti hangoskodások, amit kellően rosszindulatú prekonceptióval fosztogatási kísérletnek lehetett nevezni.

A felsoroltakat összességükben sem lehet egy támadás előkészületi jeleinek tekinteni. Azok egy része nyilvánvalóan koholmány (kémkedés, jelzések leadása) vagy teljesen jelentéktelen (suhancok körülnéztek), más része pedig (lövöldözés, bolt előtti csoportosulás) olyan mindennapi esete a forradalomnak, amit egyéb információ híján nem lehet jelzés értékűnek tekinteni. A karhatalmisták azonban egy nappal a tűzszünet kihirdetése, és az ÁVH tervezett feloszlásának bejelentése után (amit mindenki befejezett ténynek hallott már

---

⁸³ Hollós–Lajtai, 1974, 57. o.

⁸⁴ Eörsi, 2006, 28. o.

⁸⁵ Uo. Eörsi elhagyja Hollósék történetének teljességgel abszurd részét, amely szerint az illető azon a címen kopogtatott be október 29-én délután a budapesti pártbizottság kapuján, hogy munkát keres! Hollós–Lajtai, 1974, 68. o.

⁸⁶ Eörsi, 2006, 28. o.

⁸⁷ Eörsi, 2006, 28–29. o.

⁸⁸ Eörsi, 2006, 29. o.

október 28-án, mert annak akarta hallani) szétzavartak egy csoportot és az üzletet esetleg kifosztani akarókat, kilövdöztek az ablakon, és foglyokat ejtettek, akik közül legalább ketten nemzetőrök, a felálló rendfenntartó alakulat tagjai voltak.⁸⁹

Miközben tehát nincs nyoma, sőt kizárható, hogy a budapesti pártbizottság önálló politikai vonalat képviselt volna, annak ávós védői parancs nélkül, sőt parancs ellenére erőfitogtató támadó akciókat hajtottak végre fegyveresen a tűzszünet kihirdetése (és az ÁVH feloszlásának bejelentése) után is, amivel magukra vonták a felkelők, a fegyveresek és a fegyvertelen tüntetők figyelmét, olyan szituációt alakítottak ki, amely a pártház ostromához vezetett. Ha – jelen ismereteink szerint – nem is október 30-án reggelre, de általában alapos volt az akkor hangoztatott vád: a pártházban lévő ávósok (október 29-én este még nem öltöztek át) lövik, támadják az embereket, köztük fegyverteleneket is.

A Köztársaság téri pártház fegyveres biztosításával kapcsolatban van Eörsinek egy teljességgel valószínűtlen története. A pártház vezetői, akik október 23-a óta elégedetlenek voltak a védelmüket biztosító fegyveres erővel, újra és újra fegyver és fegyveresek kiküldését sürgették, ámde eredménytelenül. „Október 26-án délelőtt Balogh őrnagy a Mosonyi utcai laktanyából azzal jelentkezett, hogy van 350-400 felfegyverzett rendőre, mit tegyenek, mivel a főkapitányság nem adott utasítást. A Köztársaság tériek nem vállalkoztak eligazításukra.”⁹⁰ Nyilvánvaló a kérdés: miért nem fogadták el a felajánlott segítséget, amit napok óta sürgettek? Mert ilyen ajánlat nem érkezett. Balogh József őrnagy, a budapesti főosztály tisztje október 26-án egy Deszpót László rendőr őrnagy vezette támadásban vett részt, amikor a Ferenc körúton a felkelők szétverték a rendőröket.⁹¹ Balogh olyan gyáva magatartást tanúsított, amiért a forradalom leverését követően vizsgálat indult ellene: a Mosonyi utcából érkezett erősítéssel bemenekült a Szamuely laktanyába magukra hagyva szorongatott helyzetben lévő embereit.⁹² Balogh őrnagy a történet kitalálásával magát kívánta menteni, saját harci elszántságát bizonyítani, egyben újabb adatot kínálva Kopácsi áruló magatartására. Csikesz Józsefné visszaemlékezése őt volt hivatva igazolni, az a rendőrség november 4-e utáni reorganizációjához dokumentum, de nem a forradalom történetéhez.

Karhatalom szervezése a Köztársaság téren

Jóllehet sem Hollós–Lajtai, sem Eörsi szerint nem a Köztársaság téri pártházban október 28-tól szervezett fegyveres erő, a munkásmilícia váltotta ki az ostromot, annak mégis mindketten kiemelt figyelmet szentelnek, Eörsi egy teljes fejezetet.⁹³ Talán nem túlzás azt állítani, hogy ezt tekintik legfőbb bizonyítéknak arra, hogy a pártbizottság megingás nélkül helytállt a népi demokratikus államrend védelmében. Az ellenforradalom-ellenes munkásmilícia október 28-án kezdődő szervezése pontosan illeszkedik Hollósék koncepciójának kronológiai és logikai rendjébe. Eszerint ahogy a pártvezetésben győzött az árulás, és a fegyverszünet, a szovjet csapatok Budapestről történő kivonásának, valamint az ÁVH feloszlásának bejelentésével kapitulált az ellenforradalom előtt, azonnal hozzákezdtek a harc folytatásának előkészítéséhez azok a kommunisták, akik megőrizték tisztánlátásukat: Mező Imre és társai.

Eörsi – e téren is Hollósékat követve – határozottan állítja, hogy a munkásmilícia célja, a párt és a kormány tűzszüneti felhívásával is szembeszegülve, a harc folytatása volt.

⁸⁹ Uo. Eörsi sem itt, sem később nem fordít figyelmet arra, hogy a pártházbeli karhatalmisták által megtámadottak és foglyul ejtettek között nemzetőrök is voltak. E helyütt nem is nevezi a foglyul ejtetteket nemzetőrnek: „Két olyan felnőttest is elkaptak és lefegyvereztek, akik Kopácsi által aláírt igazolvánnyal rendelkeztek.”; Hollós–Lajtai más fegyveres akciókról is beszámol. Hollós–Lajtai, 1974, 68–71. o.

⁹⁰ Csikesz Józsefné visszaemlékezésére hivatkozva Eörsi, 2006, 21. o.

⁹¹ Az esetről Eörsi egy korábbi könyve is beszámol, azt október 25-re datálva. Eörsi, 1997, 22–25., 146, 216. o.

⁹² BM Közigazgatási Államtitkári Hivatal, Irattári Osztály, Közrendészeti Főosztály Személyzeti Osztálya iratai, Fegyelmi ügyek. Balogh József ügye, 1957. november 20-i jelentés; Eörsi, 2001, 50. o.

⁹³ Kísérlet a munkásmilícia (munkásőrség) felállítására. Eörsi, 2006, 31–38. o.

Ezt a tőle megszokott bőséggel igyekszik bizonyítani. A munkásmilícia szervezésével kapcsolatban kijelenti: „A hatalom retrográd része azonban csak látszatra fogadta el a Nagy Imre-féle kibontakozást, titokban a rákosista rendszer megvédésére, konzerválására törekedett.”⁹⁴ Nem tartja lehetetlennek Gosztonyi Péter hipotézisét sem, amely szerint a Köztársaság téren „egy földalatti szervezkedés, katonai puccs előkészítése folyt Nagy Imre új nemzeti programja, a nemzeti kibontakozás ellen.” Eörsi szerint Mező – akinek kezdeményező szerepe volt a munkásmilícia felállításában, hiszen „ő tárgyalta október 28-án a Honvédelmi Minisztériummal a munkásmilícia felállításáról, ő kért megbízható katonatisztek a Katonai Bizottságtól”⁹⁵ – aznap este, a párt fordulatot jelentő határozatának ismeretében abban jelölte meg a milícia feladatát, hogy fegyverrel védje meg a népi demokráciát az ellenforradalomtól. „Ha van erő, akkor löni [kell]. Ez ellenforradalom. [...] A Központi Vezetőség cselekvésképtelen. Ülésznek, de nem várhatunk felülről semmit. Magunk vagyunk. Mi azonban legalább tudjuk, mit akarunk. Nincsenek eltérő koncepciók.”⁹⁶

Eörsi szerint Mező a fordulat (részeként a fegyverszünet) bejelentése után is kitarzott amellet, „hogy az ellenforradalmárokkal nincs mit tárgyalni; rájuk löni kell”⁹⁷. Október 28-án este – a munkásmilícia felállítása kapcsán – a Partizánszövetség küldöttivel „a politikai offenzíva lépéseiről” tárgyalta.⁹⁸ A munkásmilícia felállítását az október 28-a előtt a munkásságnak a felkelők elleni harcba vonásuk érdekében történő felfegyverzésére tett kísérletek folytatásának tekinti.⁹⁹ Szerinte a szervezés a legnagyobb titokban zajlott: „még velünk is, akik ebbe be lettünk vonva, csak a budapesti pártbizottságon közölték, hogy miért lettünk odaküldve”¹⁰⁰. A szervezés titkosságát azzal is hangsúlyozza, hogy a szervezőknek „titkos telefonvonalak is a rendelkezésükre álltak”¹⁰¹.

Megvizsgálva Eörsi állításait, nyilvánvaló, hogy forrásai megvezették. „A hatalom retrográd része azonban csak látszatra fogadta el a Nagy Imre-féle kibontakozást, titokban a rákosista rendszer megvédésére, konzerválására törekedett.”¹⁰² A mondat alanya a budapesti pártbizottság, elsősorban Mező Imre, hiszen ő kezdte szervezni a munkásmilíciát. Eörsi állításával szemben az eddigi kutatásoknak nem sikerült feltárniuk a rákosista rendszernek azokat a védelmezőit, akik itthon – akár titokban – annak megvédésére, konzerválására törekedtek volna. Az országban maradt rákosisták dekkoltak valahol (többségük a szovjet csapatok védelmébe menekült), és legfőljebb csendben bizakodtak egy számukra kedvező fordulatban. Semmi nyoma nincs annak, sem a rendszerváltozás előtt, sem az azt követően megjelent irodalomban, hogy Magyarországon bárki bármit tett volna november 4-e előtt a szovjet jóváhagyással kezdett fordulat ellen (eltekintve most vizsgálatunk tárgyától, a Köztársaság téren szervezett munkásmilíciától)! Miközben tehát sem Apró Antal, sem Földes László, sem Gyurkó Lajos, sem Marosán György sem bárki más államvédelmi, katonai vagy pártvezető nem lépett fel sem nyíltan, sem titokban a fordulattal szemben, ezt éppen a pártvezetésből a pártellenzékiekhez leginkább közel álló Mező Imre tette volna meg. Aki nem értett egyet az új vonallal (vagy jelenléte akadályozta volna a politikai megoldást, vagy netán akár egyes szovjet vezetőknek más tervük volt vele), az október 30-a előtt elhagyta Magyarországot, mint Bata István, Gerő Ernő, Hegedüs András, Kovács István és Piros László. Vagyis – ha elfogadjuk Eörsi állítását – a magyarországi rákosista erők utolsó

⁹⁴ Eörsi, 2006, 33. o. A következő idézet is innen.

⁹⁵ Eörsi, 2006, 25. o.

⁹⁶ Uo.; Hollós–Lajtai, 1974, 62. o., 65. o.

⁹⁷ Eörsi, 2006, 26. o.

⁹⁸ Uo.; Eörsi nem állítja, hogy a megbeszélés tárgya a munkásmilícia felállítása volt, de az általa hivatkozott forrás, Hollós–Lajtai könyve igen. Hollós–Lajtai, 1974, 64. o.

⁹⁹ Eörsi, 2006, 31. o.

¹⁰⁰ Surányi Jenő és Orbán István tanúvallomását idézi Eörsi, 2006, 32. o.

¹⁰¹ Eörsi, 2006, 37. o.

¹⁰² Eörsi, 2006, 33. o.

mohikánja Magyarországon az a Mező Imre volt, aki 1954 után semmiképpen nem volt rákosista. Az a Mező Imre, aki október 28-án a KV ülésén felszólalt Kádár fordulatot kezdeményező előterjesztése mellett.¹⁰³

A szervezés többi résztvevője, köztük a katonák semmivel sem voltak inkább támogatói a retrográd vonalnak, mint azok, akik az új karhatalom, a nemzetőrség főparancsnokságát megszervezték: Kopácsi Sándor, Kovács István vezérőrnagy, Kiss István, Vári József és Király Béla (aki koncepciós peréig, 1951-ig vezérőrnagyi rangban a Honvéd Akadémia parancsnoka volt) stb. A meglincselt Asztalos János és Papp József ezredesekről haláluk után költött legendáknak nincs bizonyító erejük, másutt pedig semmi nyoma nincs annak, hogy a sztálinista rend olyan elszánt védelmezői lettek volna, hogy annak érdekében a párt első titkárával és az ország miniszterelnökével is szembefordultak volna. Nem azok a katonatisztek vettek részt a szervezésben, akik korábban tanúbizonyságát adták annak, hogy készek minden eszközzel megvédelmezni az úgynevezett néphatalmat, például Gyurkó Lajos vezérőrnagy vagy Hodosán Imre őrnagy, noha az utóbbi ezredével itt volt Budapesten.

Másfelől pontatlan is október 28-a vonatkozásában „Nagy Imre-féle kibontakozás”-ról beszélni. Az új megoldási javaslatot a párt vezető testületei számára Kádár János, a párt első embere exponálta, az ország számára pedig a kormányfő, Nagy Imre, akik ketten együtt győzték meg annak szükségességéről és megvalósíthatóságáról az SZKP Budapesten tartózkodó küldötteit. Kevésbé éles helyzetben számos itt ki nem fejtendő ok miatt lehet ezt Nagy Imre-vonalnak nevezni, október 28-án és 30-án azonban az szovjet jóváhagyást élvező Kádár–Nagy-féle, legfeljebb Nagy–Kádár-féle politika volt. A fordulat kezdeményezését és elfogadtatását Kádár utólag hátrította át kizárólag Nagy Imrére (a büntetőjogi felelősséggel együtt), elhallgatva a saját szerepét. (Nem beszélve arról, hogy október 28-át csak nagyon óvatosan lehet kibontakozásnak nevezni, akkor még inkább csak az első lépést tették meg annak irányában a kormány és a párt vezetői.) Vagyis amennyiben Mezőék valóban nem fogadták el a Kádár–Nagy-féle helyzetértékelést, és az abból következő lépések ellensúlyozására, akadályozására törekedtek, akkor nemcsak a forradalom leverése után árulónak minősített Naggyal, hanem egyidejűleg a párt élén mindvégig megmaradó Kádárral is szembefordultak volna. Szembefordultak volna, sőt szembeszállni készültek volna nemcsak az október 23-a előtti pártellenzékiekkel, hanem a Kádár-féle elégedetlenekkel is, akik közé maga Mező is tartozott. Ez életrajzának fentebb ismertetett tényei ismeretében teljességgel valószínűtlen és valószínűtlen.

Gosztonyi valóban azt állítja, hogy a Köztársaság téren Nagy Imre- és (tegyük hozzá, mivel kettejük között akkor éppen nem volt érdemi politikai különbség) Kádár-ellenes puccsra készültek.¹⁰⁴ Gosztonyi érdemeit nem kívánom elvitatni, de nem a tudományos pontosság volt a legnagyobb erénye, hanem sokkal inkább az, hogy ébren tartotta a forradalom eszméit, ápolta hagyományát akkor, amikor erre az itthon maradottaknak még nem volt lehetőségük. Eörsinek feltűnhetett volna, hogy Gosztonyi szerint október 28-án az egész Katonai Bizottság átvonult a Köztársaság térre, hogy ott „illegális” és „bűnös” földalatti szervezkedést kezdjen a kibontakozás ellen, noha valójában ez mindössze a stáb egyetlen tagjára, Mező Imrére igaz. Abban pedig semmi rendkívüli nincs, hogy a rendkívüli feladat megszűntével (átalakulásával) a pártbizottság titkárára visszatér állomáshelyére.

Eörsi azonban nemcsak Gosztonyit citálva állítja, hogy Mezőék katonai puccsra készültek. Ez következik a szervezkedés állítólagos politikai céljából és titkosságából. Ezzel szemben, amennyiben Eörsi és Gosztonyi állítása helytálló, akkor ebbe a kormányellenes puccsista szervezkedésbe az ország honvédelmi minisztere, Janza Károly is be volt vonva, aki pedig november 3-ig semmi jelét nem adta annak, hogy nem ért egyet a döntésekkel, aki mindent megtett azok végrehajtásáért, és akinek ez kettétörte a karrierjét, hiszen noha a

¹⁰³ Ripp, 1997, 118. o.

¹⁰⁴ Gosztonyi, 1994. www.bparchiv.hu

bíróági felelősségre vonást elkerülte, 1958-ban megfosztották rendfokozatától. Október 28-án ugyanis ő utasította Tóth Lajos ezredest, hogy „általa kiválasztott tisztekkel települjön át a budapesti pártbizottság épületébe, és Mező Imrével, Földes Lászlóval, a Katonai Bizottság két tagjával »megbízható munkásokból kerületenként egységeket szervezve és felfegyverkezve biztosítsuk a munkáshatalmat«”¹⁰⁵. Janzát, mint erre érdemtelen, Hollósék számúzték a munkásmilícia szervezéséből.¹⁰⁶ Tíz éve a Katonai Bizottságról tudjuk, hogy az nem a rákosisták testülete volt, tagjait nem politikai szempontok, hanem tisztségeik, illetve harci tapasztalataik alapján választották ki.¹⁰⁷ A belügy- és a honvédelmi miniszter mellé négy tagot választottak a bizottságba, akik közül ketten, Fehér Lajos és Mező Imre a KV-n belüli elégedetlenek közé tartoztak, ezek közül ők álltak a legközelebb a pártellenzékiekhez. Noha a stáb működésének legfontosabb eseménye október 26-án a Donáth–Losonczy-féle kibontakozási javaslat megtorpedózása volt, ez sem okvetlenül jelent politikai elkötelezettséget: a fegyveres harc koordinációjára hivatott testület értelemszerűen a fegyveres megoldást szorgalmazta. Mint később még látni fogjuk, a Katonai Bizottság kezdetben a nemzetőrség felállítása körül is bábáskodott, részvétele a munkásmilícia szervezésében önmagában nem bizonyít semmilyen politikai szándékot.

Eörsi szerint október 28-án este Mező kijelentette: „Ha van erő, akkor löni [kell]. Ez ellenforradalom. [...] A Központi Vezetőség cselekvésképtelen. Ülészék, de nem várhatunk felülről semmit. Magunk vagyunk. Mi azonban legalább tudjuk, mit akarunk. Nincsenek eltérő koncepciók.”¹⁰⁸ A fentebb már kifejtettek alapján elképzelhetetlen, hogy a fordulat mellett támogatólag felszólaló Mező a fegyveres harc folytatását szorgalmazta a tűzszünet kihirdetése után, és hogy kizárólag ellenforradalomnak tartotta és mondta azt, amit a KV aznapi határozata olyan nemzeti demokratikus jelszavakkal indult felkelésnek nevezett, amelybe bekapcsolódtak ellenforradalmi erők is.¹⁰⁹ Semmi alapja nem volt október 28-án tehetetlenséggel vádolni a KV-t, éppen amikor sorsdöntő elhatározásra jutott a helyzet politikai megoldása tekintetében. A pártvezetésben korábban valóban voltak eltérő koncepciók: voltak, akik fegyveres megoldást szorgalmaztak (Apró, Földes stb.), és voltak, akik politikait (Nagy Imre, Donáth stb.). Október 28-án azonban nem voltak eltérő koncepciók a KV-ban. Az előterjesztés mellett kiálltak az addig egyértelműen a fegyveres megoldást erőltető PB-tagok is. Gerő kijelentette, hogy egyetért Kádár előterjesztésével, Hegedüs András a tűzszünet mellett foglalt állást (hozzátéve, hogy „semmiképpen sem a banditák, fosztogatók ellen”), és az október 26-án a fegyveres megoldás mellett kardoskodó Apró Antal is kijelentette: „Más megoldás, mint amit Kádár elvtárs előterjesztett, nincs.”¹¹⁰ Ha rájuk nem, akkor kire utalhatott volna Mező, amikor állítólag az eltérő koncepciókról beszélt? (Nem szólva arról, hogy a november 4-ét követő kádárista diskurzusban merült fel a pártvezetés megosztottsága a vereség magyarázataként. Ennek Mező szájába adása az ő kommunista tisztánlátását volt hivatva utólag demonstrálni.)

Komját Irént idézve Eörsi szerint Mező kijelentette, „hogy az ellenforradalmárokkal nincs mit tárgyalni; rájuk löni kell”.¹¹¹ Ez egy nagyon fontos distinkcióval igaz lehet. A pártvezetésben ugyanis senki sem tagadta (de még a Nagy Imre követői közül legradikálisabb Gimes Miklós sem), hogy a megmozdulásba ellenforradalmi elemek is bekapcsolódtak. Az

¹⁰⁵ Tóth Lajos tanúvallomását idézi Eörsi, 2006, 32. o.

¹⁰⁶ „Délelőtt Tóth Lajos ezredest parancsot kapott, hogy szervezzen egy központi törzset, és ezt telepítse a budapesti székházba.” Hollós–Lajtai, 1974, 60. o.; Horváth Miklós is Janzát nevezi a parancs kiadójának. Horváth, 2003, 273. o.

¹⁰⁷ Ripp, 1997, 196–202. o. „A stáb politikai összetételét vizsgálva könnyen belátható, hogy nem a legelszántabb keményvonalasok gyűjtőhelyéül szánták.” Uo. 201. o.

¹⁰⁸ Eörsi, 2006, 25. o.

¹⁰⁹ Az MDP KV 1956. október 28-i határozatát közli Ripp, 1997, 122.

¹¹⁰ Ripp, 1997, 102–104. o.

¹¹¹ Eörsi, 2006, 26. o.

október 28-i fordulatnak éppen az volt a lényege, hogy a pártvezetés szakított addig képviselt sommás értékelésével, amely a történeteket egységesen ellenforradalmi kísérletnek, a benne résztvevőket ellenforradalmároknak minősítette, és különbséget tételezett a megmozduláshoz a hibák kijavításának, a szocialista rendszer demokratizálásának becsületes szándékával, valamint a rendszer megdöntésének ellenforradalmi céljával fellépők között. A politikai küzdelmet folytatók, valamint a banditák és fosztogatók között. Egyes követelések elfogadása az előbbieket leválasztását célozta a Nagy Imre és Losonczy Géza által is ellenforradalmárnak tartottakról, akikről feltételezték, hogy tömegtámogatásuk elvesztését tapasztalva leteszik a fegyvert. Amennyiben pedig nem, ellenük készek voltak folytatni a fegyveres harcot. Eszerint Mező ugyanazt mondhatta, mint amit különböző vitákon Nagy Imre, Donáth Ferenc vagy Losonczy képviselt: tárgyalni kell azokkal, akik a rendszer reformjáért küzdenek, és ha muszáj, harcolni kell az ellenforradalmárokkal. De Komját kommunista üdvtörténetébe csak Mező szövegének második fele fért be. Kihagyott részt sejtet maga az idézet is. A mondat új állítása (leíró nyelvészeti szakkifejezéssel a rémája) nyilvánvalóan az, hogy az ellenforradalmárookra löni kell, ezt pedig meg kellett előznie egy arról szóló résznek (témának), hogy kik azok, akikkel lehet és kell tárgyalni, hiszen ha az ellenforradalmárokkal nem lehet tárgyalni, rájuk löni kell, akkor értelemszerűen kell lennie egy olyan csoportnak, amelyre nem kell löni, amellyel lehet tárgyalni.

Ezt valószínűsíti az az Eörsitől idézett passzus is, amely szerint október 28-án este Mező a Partizánszövetség tagjaival „a *politikai* offenzíva lépéseiről” (kiemelés tőlem – Sz. A.), nem pedig katonai akcióról tárgyalt.¹¹² Október 28-án Nagy (és Kádár) (még) nem fogadta el a forradalom főbb követeléseit (mint azt Eörsi sejteti¹¹³), mindössze engedményeket tett, fegyverszünetet hirdetett, hogy a fegyveres harc helyett lehetőséget teremtsen politikai megoldásra. Fegyveres harc helyett politikai offenzívára. A Partizánszövetséget is történelmietlen diabolizálni. Mások mellett tagjai voltak Kopácsi Sándor (az elnökségnek is) és Vári József, a nemzetőrség szervezői. (Vári József, a budapesti főosztály államvédelmi rangban lévő párttitkára, akit 1958-ban egy év három hónap börtönre ítélték, már 1956 szeptemberében, élesen bírálta a reformok elakasztásáért Rákosi Mátyást és a MÖHOSZ partizán tagozatának vezetőségét.¹¹⁴) A Petőfi Kör partizánvitáján pedig a következőket mondta felvezető előadásában Sziklai Imre: „1948-ban, különösen 1948 és 1955 között nagyon sok elvtárs, akiket én rég ismerek a mozgalomból, konfliktusba került bizonyos pártvezetőkkel, pártszervezetekkel, esetleg állami vagy pártvonalon, és valahogy egyre jobban háttérbe szorult. Én azt hiszem, hogy ennek elsősorban az az oka, hogy mi, akik régen megtanultuk a mozgalomban, és vérünkbe ivódott az, hogy önállóan, kommunista módon kell gondolkodni, mi különösen nehezen viseltük el azokat az éveket 1948-tól, majdnem mondhatnám napjainkig, amikor szinte nem volt szabad önállóan gondolkodni, nem lehetett önállóan gondolkodni, vagy legalábbis, ha az ember önállóan gondolkodott, jó volt, ha ezt szavakban nem fejezte ki. Egy másik dolog volt, hogy a Rajk-per után feltámadt egy nagy fokú bizalmatlanság a régi elvtársak tekintélyes részével szemben.”¹¹⁵ A *Szabad Nép* október 29-i – az október 28-i elhatározást támogató – számában pedig négy partizáncsoport jelentetett meg egy, a fordulatot üdvözlő levelet, sürgetve, hogy „tegyük jóvá a múlt bűneit, és együttesen induljunk [el] a szocializmus magyar útján”. A Partizánszövetség tagjait még október 30-án is bevonni tervezték a nemzetőrségbe.¹¹⁶ A szövetség és tagjai nyilvánvalóan nem törtek a szocialista rendszer megdöntésére, de ez nem jelenti azt, hogy ne támogatták

¹¹² Hollós–Lajtaid idézi Eörsi, 2006. 26. o.

¹¹³ „Mindez Nagy Imre rádióközleményei után! Ez ugyancsak nem azt bizonyítja, hogy Mező is elfogadta volna a felkelés alapvető követeléseit.” (Kiemelés tőlem – Sz.A.) Eörsi, 2006, 26. o.

¹¹⁴ ÁBTL, V-150007/5. Kiss István..., Vári József jkv., 1957. június 27.

¹¹⁵ Hegedüs–Rainer, 1991, 23–24. o.

¹¹⁶ ÁBTL, V-150007/6. Kiss István..., Deszpót László jkv., 1957. június 17.

volna Nagy Imrének (és Kádár Jánosnak) éppen a rendszer védelme érdekében elhatározott intézkedéseit. A velük „a politikai offenzíva lépéseiről” való tárgyalás nem okvetlenül jelentett fordulatellenes aknamunkát, semmiképpen nem fegyveres összeesküvést a kormány háta mögött, sőt az ellen.

Eörsi a munkásmilícia felállítását az október 28-a előtt a munkásságnak a felkelők elleni harcra vonása érdekében történő felfegyverzésére tett kísérletek folytatásának tekinti.¹¹⁷ Ezzel szemben az október 28-i KV-ülésen e tárgyban felszólalók mindannyian (Nógrádi Sándor, Gáspár Sándor, Szabó János) kizárólag a munkásság felfegyverzéséről beszéltek.¹¹⁸ Mivel Kádár előterjesztésének három fontos pontja a fegyverszünet, a szovjet csapatok kivonása Budapestről, illetve a rend helyreállítása után új karhatalom, egységes rendőrség felállítása volt, ezek a hozzászólások már nem a munkásság felfegyverzését célzó október 28-a előtti, az ellenforradalom elleni fegyveres harc résztvevői körének kiszélesítését sürgető vágyakat ismételték, hanem az új karhatalom felállítására vonatkoztak, amely képes lesz biztosítani a rendet a szovjet csapatok kivonása, illetve az ÁVH megszüntetése után. Természetes, hogy a munkáshatalom védelmében – hiszen október 28-án még szó sem volt a munkáshatalom demokráciává szélesítéséről, hanem csak demokratizálásáról – szervezendő új karhatalmat a rendszer védelmére leginkább hivatottnak és alkalmasnak tudott munkásságra akarták építeni. A KV ezen az ülésén határozott úgy, hogy a fegyveres helyett a politikai megoldásnak biztosít elsőbbséget, amitől teljesen idegen a munkásságnak az ellenforradalmárok elleni harc érdekében korábban valóban többször javaslatba hozott felfegyverzése. Kevéssel éjfél előtt közvetítette a Kossuth rádió a SZOT elnökségének felhívását, amelyben „a katonaviselt, tapasztalt munkásokat” szólította fel, hogy „vegyenek tevékenyen részt a rend teljes helyreállításában, lépjenek be a felállítandó nemzetőrségbe”¹¹⁹. Kézenfekvő, hogy a SZOT kizárólag a munkásokhoz szólt, de ugyanezt tartalmazta a budapesti rendőrfőkapitány egy órán belül sugárzott felhívása is, amelyben Kopácsi Sándor bejelentette, hogy „a budapesti rendőrség megkezdte a nemzetőrség szervezését”¹²⁰, és ő is kizárólag a munkásokat kérte, hogy „minél nagyobb számban jelentkezzenek nemzetőri szolgálatba”. Vagyis a később nemzetőrség néven megalakuló forradalmi karhatalmat október 28-án munkásokból kívánták verbuválni (miként a munkásmilíciát), akikről feltételezték, hogy készek a demokratizált szocialista rend védelmére. Október 28-án más körülmények között és más politikai céllal hívták fegyverbe a munkásokat, mint azt megelőzően vagy 1957-ben.

Eörsi azt is állítja, hogy a szervezés a legteljesebb titokban folyt, ennek érdekében a szervezőknek titkos telefonvonalak álltak rendelkezésükre.¹²¹ Utóbbinak nyilvánvalóan semmi értelme nincs. Titokban lehetett telefonálni a titkos telefonon? Titkok megbeszélésére való a titkos vonal? Egy telefon akkor titkos, ha a szám nincs benne a telefonkönyvben. Mivel a forradalom napjaiban a posta nem jelentetett meg új telefonkönyvet, nyilvánvaló, hogy a régiben nem volt olyan cím, hogy a munkásmilícia szervezési központja. A titkos telefonvonal vagy kádárista trükk, amivel ostobán igazolni próbálták a szervezkedés (Nagy Imre, az árulók előtti) titkosságát, vagy félreértés, és nem jelent többet, mint hogy a szervezőknek közvetlen vonaluk volt a pártközponthoz vagy a HM-hez stb. Elképzelhető az is, hogy a pártbizottság nem valamelyik nyilvános (telefonkönyvben megtalálható) számú vonalát bocsátotta a szervezők rendelkezésére, hanem egy titkosat, az azonban nem a kormány, nem Nagy Imre, hanem a nagyközönség előtt volt titkos.

---

¹¹⁷ Eörsi, 2006, 31. o. Hozzá hasonlóan Horváth, 2003, 273. o.

¹¹⁸ Ripp, 1997, 119–120. o.

¹¹⁹ Varga, 1989, 142. o.

¹²⁰ Varga, 1989, 143. o. A következő idézet is innen.

¹²¹ Eörsi, 2006, 37. o.

Tóth Lajos ezredes, a munkásmilícia legfőbb katonai szervezője (igaz, csak a rendszerváltozás után) tagadta a szervezés titkosságát.¹²² Eörsi azonban arról is tudósít, hogy „Tóth Lajos ekkor [1956. október 29-én] tájékoztatta a nemzetőrséget szervező Kopácsit a [munkásmilíciát szervező] törzs tevékenységéről. megállapodtak, hogy a szervezőmunka állásáról kölcsönösen beszámolnak egymásnak.”¹²³ Eszerint miközben olyan titokban folyt a szervezés, hogy az abban résztvevők is csak utólag értesültek arról, mibe vonták bele őket, a csoport vezetője tájékoztatta az állítólag árulónak tartott, de mindenképpen a kormány fegyveres rendfenntartó erejét szervező Kopácsit tevékenységükről, sőt megállapodtak a folyamatos és kölcsönös tájékoztatásról.¹²⁴ A két bázishely másokon keresztül is tudott egymásról. Október 28-án vagy 29-én Csikesz Józsefné azzal fordult a Deák téri főosztályhoz, hogy rendeljék az ott szerveződő karhatalmat a budapesti pártbizottság alá, ezt azonban Kopácsi Sándor visszautasította.¹²⁵ Az, hogy Kopácsi visszautasította a javaslatot, nem jelent politikai ellentétet, az viszont az ajánlatból nyilvánvaló, hogy a budapesti pártbizottság nem igyekezett titkolni a náluk folyó tevékenységet a Deák téri főosztály előtt. Sőt, Kopácsit a legilletékesebbek tájékoztatták, a szervezőmunka katonai vezetője és a pártbizottság egyik titkára.

Ellene mond a Nagy Imre-ellenes titkos szervezkedésnek több Köztársaság téri pártvezető Eörsitől is idézett visszaemlékezése, amely szerint október 30-a előtt „még nem volt teljesen világos, hogy az ellenforradalom elleni politikai ellentámadás feltétele a Nagy Imréekkel való szakítás és szembefordulás”¹²⁶. Világos, hiszen október 30-án ez még Kádár számára sem volt világos, amennyiben máshogy emlékeztek volna, őt denúciálták volna a budapesti pártvezetők. A magyar kommunista párt becsületének megvédése azonban szükségessé tette, hogy (akár utólagosan is, de) találjanak egy olyan pártszervet, amely már október 30-a előtt világosan látott és cselekedni is mert. Ezért van a visszaemlékezéseknek egy másik szála, amely szerint „egy kivezető utat találtunk: a megbízható kommunisták felfegyverzését, a munkásmilíciák (vagy ahogy többen nevezték: munkásőrség) létrehozását”¹²⁷. „Ebben a helyzetben az ellenforradalom elleni harc egyik kiemelkedő erőssége valóban a budapesti pártbizottság lett.”¹²⁸ Nem a történelmi eseményekből, hanem az utólag megfelelni akarás szándékából fakad a visszaemlékezések inkoherenciája. Egyfelől nem volt szabad Kádárt előzni a valós helyzet felismerésében, másfelől fel kellett mutatni egy tisztán látó, cselekedni tudó és merő pártszervet.

Legfőbbképpen pedig ellene mond a szervezés titkosságának az, hogy október 30-án a tízórás hírek után a Kossuth rádióban beolvasták, azaz *nyilvánosságra hozták* a budapesti pártbizottságnak a kommunistákhoz intézett (Eörsitől is idézett) felhívását, amely szerint alakulnak a *nemzetőrségek*, ezért a „munkáshatalom megvédése” érdekében „a fegyverforgatásra alkalmas kommunisták azonnal jelentkezzenek a nemzetőrségek szervezési központjaiban”¹²⁹. A felhívás nem nevezi meg ezeket a központokat, így abból egyetlen ilyen azonosítható: a budapesti pártbizottság. Eszerint pedig a munkásmilícia és a nemzetőrség azonos. Eörsi szerint nem: „nem ugyanannak az egységnek a szervezése folyt egyidejűleg!”¹³⁰ Eörsihez hasonlóan Horváth Miklós is a nemzetőrségtől függetlenül szervezett fegyveres

¹²² Eörsi, 2006, 32. o.

¹²³ Eörsi, 2006, 37. o.

¹²⁴ Kopácsi tájékoztatása természetesen nem szerepel Hollósék könyvében, arról azonban, lábjegyzet megadása nélkül, Horváth Miklós is ír, Eörsi rá hivatkozik. Horváth, 2003, 274. o.

¹²⁵ ÁBTL, V-150001/1. Haraszi Sándor..., Solymosi Mihály jkv., 1957. április 31. (Sic!)

¹²⁶ Eörsi, 2006, 34. o.

¹²⁷ Uo.; „Meg kellett tehát gyorsítani a kommunisták által vezetett munkásmilíciák szervezését.” Hollós–Lajtai, 1974, 64. o.

¹²⁸ Eörsi, 2006, 34. o.; Hollós–Lajtai, 1974, 64. o.

¹²⁹ Varga, 1989, 223. o.; Eörsi, 2006, 33. o.

¹³⁰ Eörsi, 2006, 33. o.

erőnek tekinti a munkásmilíciát, amit ő munkásosztagoknak nevez. Horváth azonban nem tekinti ezek céljának a fordulat opponálását, annak szervezését az általános politikai helyzettől függetlenül vizsgálja.¹³¹ (Mivel Horváth nem tekinti fordulatnak az október 28-án történeteket, ehelyett október 27-től 30-ig tartó fordulatról beszél, amely időszakban a hatalomnak a fegyveres és a politikai megoldást preferáló törekvései „hol erősebb, hol gyengébb formában hosszabb ideig párhuzamosan jelen” voltak,¹³² a munkásosztagok, illetve a nemzetőrség párhuzamos szervezése nála nem áll olyan politikai ellentétben, mint Eörsinél, aki eltúlozza az október 28-i bejelentések jelentőségét.)

Október 28-án (ugyanazon a napon, amikor a munkásmilícia felállítását is elhatározták) Kopácsiék azzal hívták a HM-be, hogy ott Apró Antal (a munkásmilícia megalakítása körül is bábáskodó Katonai Bizottság vezetőjének) irányításával megbeszélés lesz az új karhatalom felállításáról, amelyre a SZOT és a budapesti, valamint az országos BM-főosztályok képviselői hivatalosak. Az ülés ugyan Apró más elfoglaltsága (a kabinet ülése) miatt elmaradt, de az arra a budapesti főosztály képviselőjében érkezett Kiss István alezredes tárgyalta az új karhatalom felállításáról a stáb tagjaival, Fehér Lajossal és Földes Lászlóval.¹³³ Azzal a Földes Lászlóval, aki Eörsi szerint a munkásmilícia egyik kezdeményezője is volt, és azzal a Fehér Lajossal, akit 1955 tavaszán ezért bocsátottak el a *Szabad Nép* szerkesztőségéből, mert nem értett egyet az új szakaszt lezáró párthatározattal, aki részt vett Nagy Imre születésnapján ünnepségén, akit november 2-án a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettesévé neveztek ki. A megbeszélésről Horváth Miklós is beszámol, ő azonban, forrásának (Kiss alezredesnek) a datálását elfogadva, azt október 26-ára teszi.¹³⁴ Ennek azonban ellentmond, hogy Kiss szerint a megbeszélés idején Janza Károly volt a honvédelmi miniszter, és Apró azért nem tudott részt venni a megbeszélésen, mert „rendkívüli MT [minisztertanácsi – Sz. A.] értekezletre kellett mennie”.¹³⁵ Janza október 27-én lett miniszter, rendkívüli minisztertanácsi értekezlet pedig október 28-án tartottak. Az október 28-i datálást valószínűsíti több más vallomás is.¹³⁶

Miután Münnich Ferenc is azt ajánlotta Kopácsinak, hogy az új karhatalom nagyrészt munkásokból álljon,¹³⁷ a HM-ben tartott megbeszélést követően, de még október 28-án a budapesti főosztály vezetői először telefonon, majd személyesen is tárgyaltak a SZOT képviselőivel *új rendfenntartó erő* felállításáról, a *munkások* felfegyverzéséről.¹³⁸ A megbeszélést az a Kiss István vezette, aki részt vett a HM-ben tartott megbeszélésen, és „aki ismertette a munkások felfegyverzésének fontosságát”.¹³⁹ A SZOT képviselői segítséget ígértek egy olyan tízezer fős karhatalom felállításához, amelyben hatezer munkás lett volna.¹⁴⁰ Megállapodtak, hogy a szervezőmunka sikere érdekében folyamatosan tartják egymással a kapcsolatot.¹⁴¹ Vagyis október 28-án a SZOT-ot bevonták az új karhatalom szervezésébe. A forrásokban ennek a megbeszélésnek is bizonytalan a datálása. Pontos idejét Deszpót László rendőr őrnagy önvallomása alapján lehet meghatározni, aki szerint közösen készítettek szövegeket, amelyekben felszólították a munkásokat, hogy jelentkezzenek az új

¹³¹ Horváth, 2003, 272–275. o.

¹³² Uo.

¹³³ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Kiss István feljegyzése, 1957.04.04. előtt.

¹³⁴ Horváth, 2003, 262. o.

¹³⁵ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Kiss István feljegyzése, d. n.

¹³⁶ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Döbrentei Károly jkv., 1957. április 15.; Uo., Deszpót László jkv., 1957. május 17.; ÁBTL, V-150007/5. Kiss István..., Vári József jkv., 1957. március 30.

¹³⁷ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Kopácsi Sándor jkv., 1957. április 30.

¹³⁸ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Deszpót László feljegyzése, 1957. február 27.

¹³⁹ ÁBTL, V-150007/5. Kiss István..., Vári József jkv., 1957. június 27.

¹⁴⁰ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Döbrentei Károly jkv., 1957. április 15.

¹⁴¹ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Deszpót László feljegyzése, 1957. február 27.

karhatalomba,¹⁴² ezeket a felhívásokat pedig még október 28-án este közölte a Kossuth rádió.¹⁴³

Horváth Miklós is hangsúlyozza, hogy Kopácsiék abban a meggyőződésben kezdték meg a nemzetőrség felállítását, hogy „oda a szakszervezetek felhívására szervezett munkások lépnek be”¹⁴⁴, és elismeri, hogy a nemzetőrség „megalakítói a felkelő-szabadságharcos csoportok és azok tagjainak belépése elől [még október 29-én is – Sz. A.] elzárkóztak”. Munkások azonban nemigen akartak jelentkezni, ezért Kopácsiék elsőként az egyetemeken alakult egységeknek küldtek nemzetőr igazolványokat. Münnich ezért felelősségre vonta Kopácsit: „vegye tudomásul, hogy megtiltom az egyetemisták felfegyverzését, és munkásokat fegyverezzenek fel”¹⁴⁵. A SZOT-nak a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Előkészítő Bizottsága is szerepet szánt a nemzetőrség felállításában. Október 30-án a Deák téren arról határoztak, hogy a másnapra a Kilián laktanyába tervezett alakuló ülés elnökségében négy helyet biztosítanak a munkásoknak. Három helyet egy-egy nagyüzem képviselőjének, a negyediket pedig a SZOT küldöttének szánták.¹⁴⁶ Október 31-én a Kiliánban tartott gyűlésen arról határoztak, hogy a nemzetőrséget „a harcokban részt vett egységekből, a munkás- és ifjúsági osztagokból, munkásőrségekből kell megalakítani”¹⁴⁷. A megbeszélésen részt is vettek a már megalakult *munkásőrségek* képviselői.¹⁴⁸ Kiss István alezredes egy alkalommal egymás szinonimájaként használta a munkásőrség, illetve nemzetőrség elnevezést: „felmerült a munkásőrség, illetve nemzetőrség megszervezésének gondolata azzal a céllal, hogy a honvédségi és rendőri alakulatokat ezzel kiegészítve szervezze meg a honvédség és a rendőrség a rendet és a biztonságot a fővárosban”¹⁴⁹.

Október 28-án tehát a Deák téren is munkásokból kezdték toborozni az új karhatalmat, miként a Köztársaság téren. És mindkét helyen a SZOT közreműködésével. Eörsi beszámol arról, hogy „másnap [október 29-én] három SZOT-delegált is megjelent [a Köztársaság téren], akik azt kifogásolták, hogy nincsenek bekapcsolva a szervezésbe, és még a kormányzásból is részt kértek. Mező vitába szállt velük: »Peidl-kormányt akarnak talán?»”¹⁵⁰ Semmi értelme nem lett volna annak, hogy a szakszervezetisek Mezőn keresztül akarják elérni beemelésüket a kormányba, biztosan nem ez volt a megbeszélés tárgya. A találkozóról beszámoló Horváth Miklós szerint is vita volt Mező és a szakszervezet képviselői között. Utóbbiak kifogásolták, hogy nem vonták be őket a *szervezésbe*, amit Mező elfogadott, és megállapodtak, hogy a szakszervezet egy állandó megbízottját bevonják a milícia törzsébe, másokat pedig a kerületi szervező csoportokba delegál a SZOT. (A szakszervezeti vezetők felháborodása teljesen érthető, hiszen előző nap arról állapodtak meg Kopácsi Sándorral, hogy bevonják őket az új karhatalom szervezésébe, minden fontosabb intézkedésről folyamatosan tájékoztatják őket.) Mező tehát egyetértett azzal, hogy a politikai megoldást már október 26-án és 28-án is szorgalmazó, arról az egyetemistákkal és az Írószövetséggel tárgyaló SZOT, amely a legalkalmasabb intézménynek tűnt arra, hogy a fordulat értelmében elhatározott új karhatalom szervezését segítse, bekapcsolódjon a munkásmilícia szervezésébe. Horváth verziója szerint a szakszervezeti küldöttek nem kormányzati pozíciót követeltek, hanem azt kifogásolták, hogy

¹⁴² ÁBTL, V-150007/6. Kiss István..., Deszpót László önvallomása, 1957. április 18.

¹⁴³ Varga, 1989, 142–143. o.

¹⁴⁴ Horváth, 2003, 267. o. A következő idézet is innen.

¹⁴⁵ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Vári József jkv., 1957. március 30.

¹⁴⁶ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., A Forradalmi Karhatalmi Bizottság Előkészítő Bizottsága ülésének jkv., 1956. október 30.

¹⁴⁷ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., A Forradalmi Karhatalmi Bizottságnak a Kilián laktanyában megtartott értekezletének jkv., 1956. október 31.

¹⁴⁸ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Deszpót László feljegyzése, 1957. február 27.

¹⁴⁹ Kiss István alezredes 1957. január 26-án Tömpe István miniszterhelyettesnek írt feljegyzését idézi Horváth, 2003, 262. o.

¹⁵⁰ Eörsi, 2006, 26. o.

a köz bizalmát elvesztett párt áll a szervezés élén. Erre – amúgy fölöttébb alaptalanul – alkalmasabbnak tartották a SZOT-ot, mint amelyen „keresztül a párt még mindig érvényesítheti a vezető szerepét”¹⁵¹. Mező ezzel nem értett egyet.

Véleményem szerint Eörsit (és némiképpen Horváth Miklóst) legalább részben a névhasználati különbségek zavarták meg. A nemzetőrség felállításáról tájékoztató (a forradalom leverését követően keletkezett) források következetesen nemzetőrségről beszélnek, mert a szervezet ezen a néven alakult meg. Ez azonban nem jelenti, hogy kezdettől ez, és csak ez az elnevezés lett volna használatban. Október 29-én számos napilap¹⁵² közölte a SZOT (előző este a rádióban már közzétett) felhívását, amely felszólította Budapest üzemeinek munkásait, hogy lépjenek be a felállítandó *nemzetőrség*be, ennek érdekében jelentkezzenek az üzemi munkástanácsnál vagy üzemi bizottságnál. Utóbbiakat felhívta, hogy haladéktalanul alakítsák meg az *üzemi őrségeket*, amelyek vegyék fel a kapcsolatot a kerületi *nemzetőrséggel*. A *Szabad Nép* ezzel kapcsolatban arról is hírt adott, hogy több csepeli nagyüzemben, köztük a Csepel Vas- és Fémművekben már meg is alakították a *munkásőrséget*. A felhívást október 28-án este közvetítő Kossuth rádió *nemzetőrség*nek nevezte a másnapi lapokban *üzemi őrség*nek nevezett testületet. A *Néphadsereg* október 29-i felhívása semmilyen elnevezést nem tartalmazott, csak új *karhatalom*nak nevezte a felállítandó rendvédelmi erőt, miként október 30-án is Forradalmi *Karhatalmi* Bizottság néven kezdett megalakulni a Deák téren az a testület, ami később a *nemzetőrség* főparancsnoksága lett, és amelynek első felhívása nem a *nemzetőrség*, hanem az új *karhatalom* alakulásáról adott hírt október 30-án.¹⁵³ A belügy- és a honvédelmi miniszter október 29-én délelőtt „honvédségi, rendőrségi, munkás és ifjúsági karhatalmi alakulatok gyors megalakítására” hívott fel.¹⁵⁴ A budapesti pártbizottság már idézett október 30-i felhívása a *nemzetőrség*be való jelentkezésre szólította fel a *kommunistákat*. Október 31-én a Colos-csoport a *Központi Forradalmi Bizottságtól* kért eligazítást és igazolványokat.¹⁵⁵ Az üzemi és kerületi nemzetőrségek novemberben is a *Forradalmi Védelmi Bizottságnak* címzett formanyomtatványon jelentették be csatlakozásukat a *nemzetőrség*hez, és kérték fegyver kiutalását.¹⁵⁶ Az elnevezés körüli bizonytalanság abból ered, hogy nem volt azonnal kiforrott, egységes elnevezése az új szervezetnek, ahogy bizonytalan volt a legtöbb forradalmi testület is saját nevének használatában. Nem békeidőben, nyugodt tervezés után létrehozni elhatározott intézmény volt a nemzetőrség, hanem egy olyan fegyveres erő, amelynek már abban a pillanatban, amikor felállítását elhatározták, működnie kellett volna, hogy biztosítsa a rendet, a közbiztonságot. Nem az elnevezés volt fontos, hanem a léte, működőképessége.

Eörsi a november 4-e után munkás- előtagú elnevezéssel létrejött kádárista szervezetek (elsősorban a munkásőrség) ismeretében tartja fordulatellenesnek a munkásmilíciát, amit *munkásőrség*nek is nevez. Egy későbbi történelmi kor valóban teljesen eltérő fogalomhasználata alapján ítélt meg, ítélt el egy korábban szervezett testületet. A munkás-előtagú névvel ellátott szervezetek azonban októberben még egészen mások voltak (lásd munkástanács), miközben ilyen nevű szervezetekben nem csak munkások vehettek részt. A Kossuth rádió október 29-én a tízórás hírek után közölte, hogy a XI. „kerületben

---

¹⁵¹ Horváth, 2003, 275. o.

¹⁵² *Szabad Nép, Népszava, Szabad Ifjúság.*

¹⁵³ Varga, 1989, 245. o.

¹⁵⁴ Varga, 1989, 177. o.

¹⁵⁵ ÁBTL, V-150007/5. Kiss István..., Kérelem, 1956. október 31.; A kérelmet Eörsi úgy tekinti, mint csatlakozást a nemzetőrséghez. Eörsi, 2001, 364. o.

¹⁵⁶ ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., A Duclos Bányagépgyár, a Csepeli Növényolajipari Vállalat, a Közgazdaságtudományi Egyetem stb. nemzetőrségének jelentkezése.; ÁBTL, V-150007/5. Kiss István..., A Ruggyantaárugyár, a József Attila utcai BM-őrség, a Wesselényi felkelő csoport, a Csepel Vas- és Fémművek nemzetőrségének jelentkezése.

munkászászlóaljzat szerveznek a rend teljes helyreállítására. A zászlóaljban rendőrök is vannak, és várják, hogy az egyetemisták is bekapcsolódjanak”¹⁵⁷.

A munkásmilícia és a nemzetőrség lényegi azonosságát akaratlanul Eörsi is megerősíti, amikor beszámol arról, hogy október 29-én Hegyi Lajos vezérőrnagy az új fegyveres erő szervezésére irányított tiszteket nem a kerületi hadkiegészítő parancsnokságokra küldte, ahova Mezőék kérték, hanem a kerületi rendőrkapitányságokra, ahol Kopácsiék tervezték szervezni a nemzetőrséget. Eörsi szerint ennek oka a hadsereg legfelső vezetésének más alkalommal is megnyilvánuló zavarodottsága volt.¹⁵⁸ A hadsereg vezetése ugyan valóban zavarodott volt a forradalom napjaiban, de annyira nem, hogy összekevert volna két, egymás ellenségeként szervezett testületet (amennyiben lett volna ilyen). Érthető azonban a zavar, ha elfogadjuk, hogy a Deák téren ugyanazt a karhatalmat szervezték, mint a Köztársaság téren, és mivel Kopácsiék kérése előbb érkezett a HM-be, ezért irányították a katonatiszteket a rendőrkapitányságokra, majd az új kérés vétele után a hadkiegészítő parancsnokságokra is.

Összegezve az eddigieket: nem igaz, hogy a Deák téren más rendfenntartó szerv felállításán dolgoztak, mint a Köztársaság téren. Kopácsi és Mező is a kormány új, rendfenntartó erejét kezdte szervezni, de tegyük mindjárt hozzá: Kopácsi a siker sokkal nagyobb esélyével. Mert október 22-e óta számos esetben tárgyalt a megmozdulásban részt vevők különféle küldöttségeivel, ezáltal személyes kapcsolatai is voltak az októberben a politikai porondra lépőkkel, ismertebb volt, mint Mező Imre, inkább bíztak benne. Mert október 25-én szabadon engedte az őrizetben tartottakat, amivel jó szándékát igazolta, és mert a rendőrségnek (részint a most leírtak miatt) nagyobb volt a presztízse, mint a pártnak. A rendfenntartó szerv szervezői részint azonosak (Katonai Bizottság, SZOT, katonatisztek), és a szervezetek céljai is hasonlóak voltak. Tóth Lajos ezredes szerint „a [munkásmilíciát szervező] törzs azt a feladatot kapta, hogy megbízható munkásokból kerületenként »egységeket szervezzon, [azokat] felfegyverezze, biztosítsa a munkáshatalmat, rendet teremtve a kerületekben védje és óvja az üzemeket»”¹⁵⁹. Horváth Miklós is legalább részben azonos célúnak állítja a nemzetőrség és a munkásmilícia szervezését, szerinte mindkettő „a hatalom védelmére kész magyar fegyveres bázis létrehozását célozta”¹⁶⁰. A munkásmilíciának ugyanaz volt a feladata és a szervezeti tagolása, mint a nemzetőrségnek: megvédeni (helyreállítani és fenntartani) a rendet a kerületekben. A munkásmilíciának az október 28-i utasítás szerint a munkáshatalmat, a nemzetőrségnek az október 30-i szerint a többpárti demokráciát kellett megvédenie. A különbség a kormány október 28-i és 30-i álláspontjának különbségéből ered. Mivel ennek az új (zömmel munkásokból verbuválni akart és tervezett) fegyveres erőnek a felállítása Budapesten volt a legsürgősebb, nyilvánvaló, hogy október 28-án a szervezésben a fegyveres erőkn (honvédség, rendőrség) és a szakszervezeten kívül a budapesti pártbizottságnak szántak kiemelt szerepet. Nyilvánvaló, hogy október 28-án minimálisan tájékozott, józan, normális ember fejében nem fordulhatott meg, hogy a Köztársaság téren, számos nagy felkelő csoport tőszomszédságában alakítsa ki az ellenforradalmárnak tartottak elleni fegyveres harc központját, ugyanakkor az a Deák térenél ideálisabb helye volt a megmozdulásban részt vevők többségével megbékélni és együttműködni készülő kormány fegyveres erejének központjaként. Mire azonban a szervezőmunka érdemben megkezdődött, a Köztársaság téri pártházat elfoglalták és feldúlták a felkelők, a *nemzetőrséget* szervezők közül pedig többeket megölt vagy meglincselt a tömeg.

Támadás a pártház ellen

---

¹⁵⁷ Varga, 1989, 175. o.

¹⁵⁸ Eörsi, 2006, 37. o.

¹⁵⁹ Tóth Lajos visszaemlékezése alapján Hollós–Lajtai, 1974, 61. o.

¹⁶⁰ Horváth, 2003, 259. o.

Mindezek után felmerül a kérdés: miért és miként került sor október 30-án a pártház ostromára? Hollósék verziója e téren is teljesen logikus (noha valótlan): mivel a pártház volt a kommunista rend utolsó bástyája, elfoglalása nélkül nem teljedhetett ki az ellenforradalom győzelme; ezt az ellenforradalmárok tudták, ezért elhatározták, előkészítették, majd végrehajtották az ostromot.

Eörsi valamennyit finomít Hollósék verzióján, ám döntő elemeiben megismétli azt, noha elismeri, hogy megbízható források híján csak következtetni lehet a támadás indokaira.¹⁶¹ Az ostrom szerinte is tudatos, többé-kevésbé előkészített, elsődleges célja a pártházba befészkelődött ávosok kifüstölése és az ott őrzött foglyok kiszabadítása volt. Valószínűnek tartja annak lehetőségét is, hogy a felkelők magát a forradalom-ellenes központot akarták megsemmisíteni. „A [Baross téri] parancsnokság értesült arról, hogy a Köztársaság téri pártházban ellenséges erők húzódtak meg.”¹⁶² A közelebbről meg nem határozott „ellenséges erők” fegyveresnek és politikainak egyaránt tekinthetők. Utóbbi valószínűsítik Eörsi többször ismételt állításai, amelyek szerint a pártbizottság a retrográd vonal elszánt híve volt, ott „senki sem szimpatizált a forradalom célkitűzéseivel”¹⁶³. Másutt is azt sejteti, hogy a támadás nem kizárólag az ávosok ellen indult meg: „Érthető, hogy a forradalom átmeneti győzelme idején a felkelők nem tűrtek meg olyan bázishelyet, ahol – beigazolódó sejtésük szerint – rákosista erők húzódnak meg, főleg [vagyis nem kizárólag – Sz. A.] a gyűlölt államvédelmiek”¹⁶⁴.

Hitelt ad olyan kádárista konfabulációknak is, mint hogy a támadásban kulcsszerepet játszó Baross tériek parancsnoka, Nickelsburg László az eligazításkor „kíméletlen leszámolásra is utasítást adott”, hangsúlyozva, hogy „a pártházat élve senki sem hagyhatja el”, ezért gondoskodni igyekezett arról is, hogy emberei „akadályozzák meg, hogy a színház felől támadó corvinisták nyomására az ÁVH-sok elmenekülhessenek”¹⁶⁵. Eszerint a védők lemészárlása nem a harc során/után elszabaduló indulatok következménye, hanem előzetesen eltervezett, parancsba adott aljas szándékú gyilkosság volt. Ilyen súlyú állítás egyértelműbb bizonyításra szorul, mint amilyenek a megtorlás során keletkezett 1959–60-as tanúvallomások, ilyenekkel azonban Eörsi adós marad. Nem Nickelsburg vagy a gyilkosságokat elkövetők mentésének, hanem a valóság feltárásának szándéka alapján kérdőjelezem meg az állítás igazát.

Az eset teljességgel idegen 1956-tól, a fegyveresek egyetlen nagyobb támadásakor sem történt hasonló. Sem budapesti vagy vidéki börtönök, más államvédelmi objektumok vagy pártházak megtámadásakor nem volt céljuk a felkelőknek az ellenállók legyilkolása. A Kozma utcai börtönt fegyveres felkelők nyitották meg, de az őrsöknek nem esett bántódásuk. Hasonlóan Vácott sem, ahol pedig fegyverét is használta az őrség a tüntetőkkel szemben. Oroszlányban halálos áldozatokat követelő sortűz után szabadította ki tömegtüntetés a rabokat. Visszatorlásra nem került sor.¹⁶⁶ Miért egyedül éppen a Köztársaság tér ellen indultak volna azzal az elhatározással, hogy ott mindenkit le fognak mészárolni? A rendszerváltozás óta folyó kutatások alapján megállapítható, hogy egyetlen népitélet sem volt előre eltervezett (noha az ilyen ügyekben elítélt vádlottakat előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosság címen ítélték el). Október 26-án reggel nem azért vonultak tüntetők a

¹⁶¹ Eörsi, 2006, 41. o.; Hollós–Lajtainál későbbre datálja az ostrom elhatározását is. Hollósék szerint ez már október 28-án megtörtént (Hollós–Lajtai, 1974, 57. o.) Eörsi szerint az október 30-án hajnalban tartott megbeszélésen. Eörsi, 2006, 42–43. o.

¹⁶² Eörsi, 2006, 42. o.

¹⁶³ Eörsi, 2006, 38. o.

¹⁶⁴ Eörsi, 2006, 52. o. Az idézett szövegrész azért is fontos, mert azt mutatja, hogy ha Eörsi szerint nem is tudták, de sejtették a felkelők, hogy a pártház ellenséges központ.

¹⁶⁵ Eörsi, 2006, 43. o.; Az Eörsitől idézett részek zömmel Hollósék könyvében is szerepelnek: Hollós–Lajtai, 1974, 108. o.

¹⁶⁶ Germuska, 2006, 222. o.

Borsod megyei főosztály elé, hogy agyonverjék az ávósokat (de miután a lövés miatt elszabadultak az indulatok, már igen). Nem az volt a céljuk a mosonmagyaróváriaknak sem, hogy sortúzzel megtizedeltessék magukat, majd ezért bosszút álljanak stb. Fegyveres csoportok számos ávóst vettek őrizetbe, ami lehetővé tette volna bosszúszomjuk kielégítését, ávós tisztek kivégzését, ilyen esetek azonban csak egészen elvétve fordultak elő (Balassa János, Tóth Ferenc), és azokat sem előre eltervelten követték el. Október 24-én hajnalban a Rádió elfoglalása után – pedig lett volna alkalom a bosszúállásra – mindössze a védelem ávós parancsnokát végezték ki a felkelők és saját katonái,¹⁶⁷ a többi, velük korábban fegyveres harcot folytatott foglyukat szabadon engedték. A jutadombi ütközetet követően katonák kivégeztek két sebesült ávóst,¹⁶⁸ de nem merült föl adat arra, hogy erre korábban készültek volna.

Cáfolja Nickelsburg parancsának valószínűségét (de legalábbis azt, hogy a parancsot a felkelők végre akarták hajtani) az is, ami az ostrom után történt. A pártház elfoglalását követően ugyanis szó sem volt a védők *válogatás nélküli* lemészárlásáról. A gyilkosságok elkövetői az ávósokra vadásztak, a tömeg elengedte az épületbe az ostrom kezdetén beszorult rendőröket (noha akkor már a karhatalmisták is rendőr egyenruhát viseltek), és kórházba menekítettek számos civilt és bántalmazott ávóst. Miközben az állítólagos parancs értelmében mindenkit le kellett volna gyilkolni, a felkelők több foglyot ejtettek, akiket előállítottak bázisukra, ahol ki is hallgatták őket. Brutális kegyetlenségek történtek a téren, de a tömeg vérszomjának bizonyos mértékét mégis jelzi, hogy az áldozatok között egyetlen nő sem volt, Kállai Éva, az egyetlen női halott öngyilkos lett. Hiteles dokumentumok híján nem állítom, hogy Nickelsburg nem adott olyan utasítást, mint amit könyvében Eörsi idéz (bár az ötvenhatosok és különösen rabtársainak visszaemlékezési alapján ezt felettébb valószínűtlennek tartom), azt azonban igen, hogy az állítás nem elégségesen bizonyított, a parancs valószínűségét az ötvenhatos analógiák, valamint az ostrom után történtek egyaránt kétségessé teszik. Jogállami normák szerint a tettet kell bizonyítani, Eörsi állítása azonban e helyütt is nagyon gyenge lábakon áll.

Eörsi elismeri, hogy nagyon bizonytalan források állnak csak rendelkezésre annak bizonyítására, hogy a corvinisták részt vettek a támadás előkészületeiben, felveti annak lehetőségét is, hogy ők „csak utólag értesültek az eseményekről”, vagyis hogy már az ostrom kezdete után kapcsolódtak be a harcba.¹⁶⁹ Ezt igen valószínűvé teszi, hogy a csoport parancsnokai már napok óta különböző tárgyalásokat folytattak magas rangú katonatisztekkel, kezdetben a fegyverletételről, majd a fegyverek átadásáról, végül pedig a nemzetőrség felállításáról. A Corvin köziek homlokterében tehát október 29–30-án nem a harc minden áron való folytatása, hanem az ellenségeskedés beszüntetése, a követelések békés úton való kiharcolása állt. A tárgyalásokon részt vevő parancsnokok a Köztársaság térről érkező hírek, majd foglyok hatására feltűnően nem foglalkoztak azzal, mi történik a téren, mintha nem tudtak volna róla. Ez már önmagában is kérdésessé teszi, hogy a corvinisták, vagy pusztán csak egyes corvinisták vettek-e részt az ostromban. Teljességgel valószínűtlen azonban, amit Eörsi tényként közöl,¹⁷⁰ hogy a corvinisták (amúgy név nélkül) részt vettek volna a támadás előkészületében: terepszemlén, illetve a támadás tervének megbeszélésében. Eörsi szerint az előzetes terv abban merült ki, hogy a Baross tériek északról, a corvinisták pedig délről fogják megközelíteni a pártházat.¹⁷¹ Tekintve hogy a Baross tériek útja észak, a corvinistáké pedig

¹⁶⁷ Horváth, 2003, 188. o.

¹⁶⁸ Az egyik Lajtai András volt, Hadtörténeti Levéltár, Budapesti Katonai Bíróság, B. 031/1958. Mecséri János és társainak pere.; A már többször idézett kádárista könyv másik szerzője, Lajtai Vera férje, Hollós Ervin is érintett volt: október 30-án az ostromlott pártházban tartózkodott, decembertől pedig a megtorlás egyik kulcsszereplője volt.

¹⁶⁹ Eörsi, 2006, 44. o.

¹⁷⁰ Eörsi, 2006, 43. o.

¹⁷¹ Uo.

dél felől vezetett a Köztársaság tέρre, ezt nehezen lehet előzetesen kidolgozni szükséges tervnek tekinteni, miközben az ostrom Eörsitől közölt lefolyása sem utal megtervezettségre (lásd később).

Eörsi nemcsak abban követi Hollósékat, hogy szerinte is előre eltervezett támadás indult a pártház ellen, hanem abban is, hogy az előkészületeket szerinte is észlelték Mezőék, és a támadás elhárítására igyekeztek felkészülni. Ez Hollóséknál ugyancsak része a koncepciónak: a bent tartózkodók, noha egyre biztosabbak voltak abban, hogy támadás fenyegeti őket, abban a tudatban, hogy kitartásuk az életüket is követelheti, vállalták a pártbizottság védelmét. „Lehet, hogy mindannyian itt fogunk elvérezni. Ezt a házat nem adjuk föl. Ezt nem adhatjuk föl, ez a pártbizottság székháza, ezt nekünk meg kell védeni.”¹⁷² Vagyis hősök. Eörsi akaratlanul bár, de foglya ennek a koncepció elemnek. Szerinte a pártbizottság munkatársai és a védelmükre vezényelt ávosok látták a fenyegető veszélyt, de „ha úgy tetszik a KV határozatával szemben kitartottak az elv, az eszme, meg Mező Imre mellett”¹⁷³. Nem veszi észre, hogy Mező nagy beszéde az ostrom előtt (amely számos elemében Dobó István Gárdonyitól megírt szavait idézi) nyilvánvalóan a később történet ismeretében született.¹⁷⁴ Mező nem készülhetett véres ostromra, mivel ilyen a Rádió elfoglalása óta nem történt, a fegyverszünet után pedig nem is volt valószínű. Nem kívánom kétségbe vonni vagy kisebbiteni a szabadságharcosok fegyveres helytállását, de szükséges leszögezni, hogy 1956-ban a Rádió és a Borsod megyei főosztály ostromán kívül a Köztársaság téri csata volt az egyetlen olyan jelentős ütközet, amelyben a felkelők voltak a támadók. Lényegében cáfolja a tervezett támadás észlelését az államvédelmi őrség parancsnoka, aki tanúvallomásában nem tett említést arról, hogy bármi jele lett volna annak, hogy fegyveresek a pártház megtámadására készülnek.¹⁷⁵ Az október 30-án az épületben tartózkodott Radnai György 2006-ban a Kossuth rádióban egyértelműen tagadta, hogy észlelték volna a támadás előkészületeit: „az égvilágon semmi jele nem volt annak, hogy itt valami készülődik”¹⁷⁶. Őt igazolja, hogy sem a nőket, sem az egyik konyhai dolgozó kisgyerekét nem küldték el,¹⁷⁷ és hogy miközben a felkelők első csoportja benyomult az épületbe, Tompa Károly hadnagy, a védelem parancsnoka, békésen borotválkozott.¹⁷⁸

Mező állítólag közölte a karhatalmistákkal: a kormány feloszlatta a testületet, törvényesen már semmi sem kötelezi őket az ott maradásra,¹⁷⁹ azok azonban kivétel nélkül maradtak, vállalták a fegyveres harcot. (Ennek ellentmond, hogy az ostromot közvetlenül megelőző lövöldözés elől néhány karhatalmista az egyik szobába, majd onnan a pincébe menekült – lásd később.) A történet célja Hollósék verziójában a példamutató kommunista helytállás felmutatása. Nem pusztán parancsot teljesítve álltak készen életük feláldozására az egyszerű munkások és parasztok közül sorozott karhatalmisták, hanem a pártba, a kommunista eszmébe vetett hitüknek engedelmességgel. Amit Eörsi elmulaszt megjegyezni: ha törvényesen nem voltak kötelesek ott maradni, akkor ezt törvényi alap nélkül, sőt törvénytelenül tették. Az október 30-án már lényegében beállt fegyverszünetnek az is volt az

¹⁷² Hollós–Lajtai, 1974, 30. o.

¹⁷³ Eörsi, 2006, 45. o. „Otthagyni, harc nélkül átengedni annyit jelentett volna, mint feladni az ellenforradalom visszaszorítására, további előretörésének megakadályozására tett kísérleteket.” Uo.

¹⁷⁴ Hollós–Lajtai, 1974, 30. o.; Eörsi, 2006, 45. o.

¹⁷⁵ Tompa Károly tanúvallomását idézi: Sólyom–Zeke, 1957, 42–59. o.

¹⁷⁶ 56 perc a forradalomtól a szabadságig. 4. rész. www.radio.hu.

¹⁷⁷ Hollós–Lajtai, 1974, 161. o.

¹⁷⁸ Akaratlanul bár, de Hollós–Lajtai is megerősíti, hogy október 29-én a Köztársaság téren nem számítottak ostromra, hiszen, ahogy írják, ezen a napon először mehettek haza többen pihenni a pártbizottság munkatársai közül, akik közül többen már nem tértek vissza az ostrom megkezdődéséig. nyilvánvaló, hogy ha harcra készültek volna, nem engednek el fegyverforgatáshoz értő férfiakat, köztük a védelem megszervezésében állítólag oroszlánrészt vállalt Kovács Jánost. Hollós–Lajtai, 1974, 68. o.

¹⁷⁹ Hollós–Lajtai, 1974, 66. o.; Eörsi, 2006, 45. o.

értelme, követelménye, hogy a fegyverrel hivatalból rendelkező testületek (honvédség, rendőrség, *nemzetőrség* stb.) tagjain kívül senkinél nem lehet fegyver. Ebből a szempontból teljesen egyértelmű volt az a belügyminiszteri rendelkezés, amelyet október 29-én a délután ötórás hírekben közvetített a rádió: „A belügyminiszter [Münnich Ferenc] ezzel [az új, demokratikus rendőrség szervezésével – Sz. A.] kapcsolatban megszüntetett minden különleges, speciális joggal felruházott rendőri szervet. Megszüntette az Államvédelmi Hatóságot is, mert ilyen szervezetre demokratikus rendszerünkben nem lesz szükség. A főváros utcáin semmiféle államvédelmi szervhez tartozó alakulat nincs szolgálatban.”¹⁸⁰ A Belső Karhatalom pedig az ÁVH-hoz tartozott (amíg az létezett), tagjai 1956-ban is államvédelmi rendfokozatot viseltek. A belügyminiszteri parancs értelmében október 29-én délután öt óra után a karhatalmisták exlex állapotba kerültek. Münnich utasítása alapján le kellett volna tenniük a fegyvert, és haza kellett volna menniük (mint ahogy a Deák teret október 30-án reggel elhagyták az államvédelmi beosztottak), de távozásuk esetén fegyveres védelem nélkül maradt volna a pártbizottság. Úgy tűnt, rendőr egyenruhába átváltásukkal (ami október 29–30-án általános gyakorlat volt, számukra tömegesen gyártottak új rendőr igazolványokat is) az új karhatalom felállításáig biztosítható a pártház megfelelő védelme.

Igazságtalan lenne Mező felelősségét felvetni a karhatalmista védők szolgálatban megtartásával kapcsolatban, hiszen a forradalom hektikus napjaiban nem a békében elvárható körülményekkel születtek a rendelkezések. Az ÁVH megszüntetését megelőzően nem állt fel olyan testület, amely képes lett volna a továbbra is létező feladatok ellátására (jelen esetben a pártház őrzésének biztosítására). Noha ötvenhatban a Rádió a normális viszonyokhoz képest különleges feladatokat is ellátott, az ott elhangzott belügyminiszteri parancs – amely nem tartalmazott részletes végrehajtási utasítást – végrehajtása nem egyértelműen volt azonnal kötelező, ha léteztek annak halasztását indokló okok (mint esetünkben a pártbizottság fegyveres védelmének szüksége). Nyilvánvaló, hogy a lőszerraktárak és egyéb, minden rendszerben védendő katonai létesítmények államvédelmi őrését sem lehetett addig szélnek eresztani, amíg azok más szervezet általi fegyveres biztosítása nincs megoldva. Másfelől Mezőt az is befolyásolhatta, hogy Münnich szövege csak azt tartalmazta, hogy államvédelmisek Budapest *utcáin* nem teljesítenek szolgálatot, ami nem tette minden kétséget kizáróan lehetetlenné, hogy az épületen belül ne dolgozzanak tovább. Nem tudjuk biztosan, hogy kivel tárgyalt, milyen utasításokat kapott Mező a pártház ávos védőivel kapcsolatban. Az azonban, hogy feltehetően a budapesti vagy esetleg az országos főosztály valamelyik vezetőjével tárgyalt, az bizonyos, hiszen október 30-án kora reggel rendőr egyenruhák és az ávosok részére új igazolványok érkeztek a Köztársaság térre. Azok pedig csak a budapesti vagy az országos főosztályról származhattak.

Összegezve az eddigieket, megállapítható, hogy Mező tudatában volt az őrség bizonytalan jogi helyzetének, azt igyekezett rendezni az általánosan alkalmazott gyakorlat szerint. Arról azonban nem tudott – mivel a megelőző napokban nem tartózkodott a Köztársaság téren, nem is tudhatott –, hogy a pártház ávos őrsége akciói révén elhíresült a környéken, ezért rendőrré változtatásuk eredményessége legalábbis kétséges.

Eörsi szerint közvetlenül a harcot megelőzően, 9 és 10 óra között két járőröző rendőr vezette csoport érkezett a pártház kapujához. „2-3 méteres távolságból megkérdezték az ott posztoló Csizmadia József rendőr törzsőrmestert, hogy kik vannak szolgálatban a pártházban. Rendőrök – hangzott a válasz. A jövevények erre benéztek az ajtón: az új egyenruha, amit az emberek láttak, még inkább felkeltette a gyanakvásukat. Előbb kérdőre vonták Csizmadiát, majd hirtelen rászégezték pisztolyukat. Ekkor már a tömegben is sokan elővették a fegyverüket. Egy alacsony, zömök férfi odakiabált az emberekhez: ha néhány perc múlva nem

---

¹⁸⁰ Varga, 1989, 188. o.

tér vissza, lőjék szét a házat. Mintegy 15-en követték őt. Az előcsarnokban körbevettek és lefegyvereztek kilenc őrszolgálatot ellátó karhatalmistát csakúgy, mint a portán az éjszakai szolgálat után pihenő két rendőrt. Az egyik karhatalmista felrohant az emeletre az éppen borotválkozó Tompa Károly parancsnokhoz, aki harcosaival odaindult. (A katonatisztek behúzódtak a lépcsőházba.) Eközben az egyik karhatalmista kézigránátot dobott le, amely felrobbant. A civil fegyvereseket ez menekülésre készítette, de foglyaikat eközben kihurcolták az épületből. Állítólag az egyik támadó meghalt.”¹⁸¹

Szükséges a hosszú idézet, hogy szemléletesebb legyen, mennyire irreálissá teszi a történetet a valóságos és a kitalált elemek keveredése. Eszerint a két rendőr vezette csoport tisztas távolból megkérdezte a kapuórt, hogy kik tartózkodnak az épületben. A válasz igazságáról (miszerint rendőrök) meg kívántak győződni, ezért benéztek a kapun. Bent számos ávóst láttak (hiszen kilencet le is fegyvereztek), akiket új egyenruhájuk leplezett le. Az ez alkalommal a rendőrök háta mögött előrelopakodó felkelők ekkor előrántották fegyvereiket és lefegyverezték az őrséget. Ötvenhatos (pontosabban ötvenhetes) vándormotívum alkalmazásának lehetünk ismét tanúi, amely ezúttal azt hivatott bemutatni, miként, milyen megtévesztésekkel érték el sikereiket a maroknyi ellenforradalmárok a néphatalmat védő sokasággal szemben. A történet teljesen valószerűtlen: a felkelők rászegzik fegyvereiket a kapuórra, hátraszólnak társaiknak, majd lefegyverzik a közben tétlenül álldogáló ávósokat és a két békésen pihenő rendőrt. Mintegy tizenhatan legalább tizennégyet, minden ellenállás nélkül. (Lefegyvereztek 9 karhatalmistát és 2 rendőrt, 1 karhatalmista felszaladt az emeletre, miközben a többes számra tekintettel legalább 2 katonatisztnak kellett behúzódnia a lépcsőházba.) Ez csak akkor lehetséges, ha a lefegyverezettek le akartak „fegyvereződni”, vagy ha – legalább részben – jogosnak ítélték a rendőrök vezette csoport fellépését, vagy ha az akció teljesen váratlanul, készületlenül érte őket. Utóbbi teljességgel lehetetlen, ha az épületben készültek a támadásra, vagy ha az akciónak volt hasonló előzménye (lásd alább).

Míg a történet elején az ávósok várják tétlenül, mi fog következni, ezt követően a felkelők. Most ők álldogálnak a kapuban, és megvárják, amíg egy karhatalmista felszalad az emeletre, jelenti a történeteket borotválkozó parancsnokának, aki harcosaival azonnal a tetthelyre siet, ám mielőtt odaérne, egyik katonája kézigránátot hajít a betolakodottak közé (ami tekintettel arra, hogy a támadók és a lefegyverezett, igazoltatott ávósok közt nem lehet túl nagy távolság, elég önvészélyes módja a védekezésnek). Innentől ismét csak a felkelők viselkednek elevenként, a másik oldal megmerevedik: a robbanástól megrémült felkelők kimenekülnek az épületből, de van erejük és lélekjelenlétük magukkal hurcolni foglyaikat, akiknek pedig nem sokat kellett volna tenniük szabadulásuk érdekében. Mindezt a védelem, harcosai élén érkező parancsnoka tétlenül szemléli. De nemcsak a két oldal felváltva mozgása, inkább mozgatója teszi hiteltelenné a történetet, amely szerint tizenhat fegyveres a pártház elfoglalásának céljával, harcra, ellenállásra számítva behatol a kapun, majd ahelyett, hogy biztosítanak az elfoglalt bejáratot (aminek megtartása lehetővé tenné, hogy ne kívülről, hátrányosabb helyzetből kelljen harcolniuk, hanem az épületen belül küzdjék le a védők ellenállását), megvárják, amíg az ellenfél erősítést kap, majd egyetlen kézigránát elől elmenekülnek, de foglyaikat magukkal hurcolják. Biztosan nem ez történt, ennél Hollós–Lajtai verziója is valószerűbb.¹⁸²

Hogy mi történt valójában a kapunál, azt alapvetően az Eörsi által is említett rendőrök, Nadas Jeremiás őrmester és Nébald Richárd tizedes vizsgálati irataiból lehet rekonstruálni.¹⁸³

---

¹⁸¹ Eörsi, 2006, 48–49. o.

¹⁸² Hollós–Lajtai, 1974, 15–16. o.

¹⁸³ ÁBTL, V-143822. Nadas Jeremiás és társa vizsgálati iratai (a továbbiakban Nadas Jeremiás...). A történetet döntően Nadas Jeremiás és Nébald Richárd jegyzőkönyvben rögzített vallomásai alapján reprodukálom. Csak az

A VIII. kerületben a Víg utcai kapitányságon már október 29-én megalakult a nemzetőrség,¹⁸⁴ aminek megalakítását aznap rendelte el „azonnali hatállyal” a budapesti nemzetőrség parancsnoka, Kopácsi Sándor.¹⁸⁵ Október 30-án Timár őrnagy, a kerületi rendőrkapitányság közrendvédelmi parancsnoka rendőrök vezetése alatt járőrözni küldte a fegyveres nemzetőröket. Ezek az egységek tehát a kerületi rendvédelmi parancsnok utasítását végrehajtó, a budapesti nemzetőrség parancsnokának utasítása értelmében megszervezett hivatalos alakulatok voltak. Egy-egy ilyen vezetett Nádas Jeremiás és Nébald Richárd. A Köztársaság tér közelében a Nádas vezette egységet a Luther utcában, Nébaldét pedig a Kenyérmező utcánál azzal állította meg egy-egy csoport, hogy ávosok lövöldöznek a pártházból. Kérték a nemzetőröket, hogy tisztázzák, kik vannak az épületben, és mit csinálnak. A nemzetőrök élén járőröző rendőrök, akiknek feladatuk volt eljárni a harcot folytatókkal szemben, sőt lefegyverezni kisebb fegyveres csoportokat, külön-külön megindultak a pártház felé, ahova lényegében egy időben érkeztek meg. Előttük már megpróbált oda bejutni a szintén VIII. kerületi nemzetőrökkel (kettővel) járőröző Takács József rendőr tizedes, akit azonban az őrség nem engedett be. Takácsról Hollós–Lajtai is hírt adott, elismerve, hogy reggel egy rendőr vezetésével két civil érkezett az épülethez, aki „a kapuban álló rendőrt felszólította, hogy igazolja magát, és adja át a fegyverét”¹⁸⁶. Hollósék beszámoltak arról is, hogy a kapuőr az intézkedni akaró rendőrt nemzetőr társaival együtt elzavarta.¹⁸⁷ Ezt egyfelől azzal indokolták, hogy akkor már nyilvánvaló volt, hogy támadás készül a pártház ellen, másfelől azzal, hogy a rendőr és társai azonnal le akarták fegyverezni az őrszolgálatot teljesítő rendőrt. Mindkét indok légből kapott, hiszen a felkelők nem tervezték a pártház megtámadását, a három fegyveres pedig el tudta volna venni a kapuőr fegyverét, amennyiben ez lett volna a céljuk, hiszen Takács tizedesnél géppisztoly volt, és a nemzetőröknek is volt fegyvere.¹⁸⁸ Az, hogy Takácsékat a néhány perccel később éppen nem harciasnak mutakozó kapuőr eredményesen küldte el a bejáratról, őket sokkal inkább bizonytalanak, határozatlannak, semmint agresszívan fellépőnek mutatja.¹⁸⁹

A pártház kapujától távozó Takács tizedes szembetalálkozva a Nádas Jeremiás járőrét kísérő nagyobb csoporttal, nemzetőreivel együtt visszafordult, és ekkor már, vélhetően a nagyobb létszámra tekintettel, bejutott az épületbe. Hollós–Lajtai is elismeri, hogy a reggel 9

---

ezektől eltérő hivatkozásokat jelzem külön. Eörsi könyvében Nádasék peres iratait felsorolja forrásai között, a vizsgálati iratokat azonban nem.

¹⁸⁴ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Kovács Miklós jkv., 1957. július 1.; A Víg utcai nemzetőröket Hollósék sommásan ellenforradalmároknak nevezik, róluk Az ellenforradalmárok című fejezetben írnak. Hollós–Lajtai, 1974, 108. o.

¹⁸⁵ ÁBTL, V-150007/6. Kiss István..., Utasítás, 1956. október 29.; Az Utasítást részletesen ismerteti Horváth, 2003, 265–267. o.; Korai nemzetőr egységek megalakulására lásd még Eörsi, 1997, 62. o.; Október 28-án spontán kezdett kialakulni a nemzetőrség. A kerületi pártbizottságok, üzemi bizottságok és munkástanácsok tettek javaslatokat az egyes személyek felvételére a kerületi kapitányságoknak. A nemzetőr egységek a kerületi osztályoktól, majd az országos, illetve a budapesti főosztályoktól kaptak igazolványt, karszalagot és fegyvert is. Ezeket az alakulatokat később az alakuló nemzetőr főparancsnokságnak rendelték alá. ÁBTL, V-150007/4. Kiss István..., Kiss István feljegyzése, d. n.

¹⁸⁶ Hollós–Lajtai, 1974, 13. o. A nemzetőrök civil ruhában teljesítettek szolgálatot, ennek alapján nevezik őket civileknek Hollósék, akiknek nem volt érdekük, hogy hangsúlyozzák az elsőként a pártházhoz érkező egység hivatalos voltát. Több alkalommal elismerték azonban, hogy a rendőrök mellett nemzetőrök is voltak a pártházhoz érkező csoportban: „néhány nemzetiszínű karszalagos nemzetőr”, „két karszalagos civil”. Uo., 13., 14. o. Az incidens során néhányan bent rekedtek a pártházban, egyiküket, egy nemzetőrt Mező ki is hallgatott: „a kihallgatott személy a VIII. kerületi rendőrkapitányságon kapta nemzetőr-igazolványát, egy piros-fehér-zöld csíkos kartonlapot, rajta Budapest rendőrkapitányának aláírásával.” Uo. 16. o.; Ezek alapján valóban feltehető, hogy a pártbizottság bizalmatlanná vált Kopácsival szemben, amiről Kopácsi számol be emlékiratában. Kopácsi, 1989, 158. o.

¹⁸⁷ Hollós–Lajtai, 1974, 14. o.

¹⁸⁸ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Nádas Jeremiás jkv., 1957. július 1.

¹⁸⁹ Eörsi a Takács vezette nemzetőr járőrt meg sem említi könyvében. Eörsi, 2006, 48–49. o.

óra után a pártházhoz érkező csoportban, amely igazoltatni akarta az őrseget, karszalagos nemzetőrök is voltak, aminek nem tulajdonítottak jelentőséget, mivel a nemzetőröket ugyanolyan ellenforradalmárnak tekintették, mint más fegyveres felkelő csoportok tagjait.¹⁹⁰ Eörsi ezzel szemben a járőröző rendőrök mellett nemzetőrökről nem, pusztán csak civil fegyveresekről ír, amely kifejezést a fegyveres felkelő szinonimájaként használja, ráadásul szerinte a rendőröket a civilek „kényszerítették” a pártházhoz, amit sem a rendőrök vallomása, sem Hollós–Lajtai nem erősít meg.¹⁹¹ Ezzel Eörsi kevésbé hivatalosnak mutatja a csoportot, mint ami Hollósék szövegéről a kádárista sallangot lehántva kiolvasható. Nagyon nem mindegy ugyanis, hogy hivatalból eljáró „hatósági közegek” akarták igazoltatni a pártház exlex állapotba került védőit (akik az első ilyen kísérletet sikerrel elhárították), vagy egy ilyen eljárásra hivatalos jogosítvánnyal nem rendelkező csoport. A nemzetőrség szervezéséről tudniuk kellett a pártházban tartózkodóknak, ha nem is voltak tisztában annak jogosítványával, feladataival. Mint korábban már említettem, Tóth Lajos ezredes október 29-én tárgyalt a fegyveres karhatalom szervezéséről Kopácsival, és megállapodtak egymás kölcsönös tájékoztatásában. Csikesz Józsefné tárgyalt a nemzetőrség szervezésével kapcsolatban a Deák téri főosztállyal. A *Szabad Nép* október 29-i száma is biztosan eljutott a párt budapesti központjába, ahol feltehetően hallgatták a rádiót is. A budapesti pártbizottság Béres Mártonon keresztül közvetlen kapcsolatban állt a budapesti főosztállyal, akinek ilyen fontos intézkedésről mindenképpen tájékoztatnia kellett a Köztársaság teret. A rendőr egyenruhák és igazolványok kiszállításának megbeszélésekor is szóba kerülhetett a nemzetőrség szervezésének állása. A budapesti pártbizottság az ostrom előtt, de annak megindulása után sem volt a külvilágtól hermetikusan elzárt sziget. Kizárt, hogy ne tudtak volna a budapesti nemzetőrség megalakulásáról. Azt, hogy a pártházbeliek tudtak a nemzetőrség létezéséről, de nem tudtak semmi pontosat, azt jól mutatja az első lövöldözésnél az épületben benn szorult nemzetőr járőrök további sorsa. A járőröket vezető rendőröknek a fegyverét meghagyták, Nadas Jeremiás telefonon felhívhatta a VIII. kerületi kapitányságot is, civil ruhás nemzetőreiket viszont elvették, de őket sem kezelték fogolyként.¹⁹²

A kapuban szolgálatot teljesítő rendőrök igazoltatása során nem merült fel probléma: papírjaik rendben voltak, nem keltettek gyanút, de ők a tömeg láttán jobbnak látták lelépni. Az épületben tartózkodó többi fegyverest Nadas és Nébald is minden alkalommal „rendőr egyenruhába öltözött” személyeknek nevezi, vagyis számukra nyilvánvaló volt (és ehhez letartóztatásuk után is makacs következetességgel ragaszkodtak), hogy azok nem rendőrök, hanem átöltöztetett ávósok. Vélhetően ez okozta a zavart. Október 30-án köztudott volt, hogy a kormány feloszlatta az ÁVH-t, a budapesti pártbizottság épületében pedig a tömeg élén benyomuló nemzetőr járőrök átöltöztetett ávósokat találtak, akik (percekkel korábban is) ellene szegültek a rendőri-nemzetőri intézkedésnek. A rendőrök nyilván illegitimnek tekintették az átöltöztetett ávósokat, de nem tudták, mit tegyenek. Erre vonatkozóan bizonyosan nem volt parancsuk. Az ávósok hasonlóan elbizonytalanodtak. Számukra nem volt egyértelmű, hogy kik hatoltak be az épületbe. Az egyenruhás rendőrök szabályosan intézkedtek, kérték ellenőrzésre az igazolványokat, ugyanakkor legitim voltukat megkérdőjelezte, hogy civilek élén érkeztek. (A nemzetőröket pusztán a karszalag különböztette meg, ez azonban nem feltétlenül volt egyértelmű jelzés az ávósok számára.) Ez arra adhatott gyanút, hogy csatlakoztak a felkelőkhöz, vagyis árulók. Ebben a helyzetben az a csoport ragadta magához a kezdeményezést, amely számára egyértelmű volt a helyzet. A civil

---

¹⁹⁰ Hollós–Lajtai, 1974, 13. o.

¹⁹¹ Eörsi, 2006, 48. o. A vizsgálati fogságban lévő rendőrök esetében pedig ez védekezésüknek kézenfekvő eleme lett volna. Ők azonban minden esetben arra hivatkoztak, hogy járőrvezetőként szükségét látták megnézni, kik vannak a pártházban.

¹⁹² ÁBTL, V-143822. Nadas Jeremiás..., Nébald Richárd jkv., 1957. május 9.

fegyveresek ávósokat kerestek, az előcsarnokban ávósokat találtak, ezért lefegyverezték és kizavarták őket.

Miután ez megtörtént, érkeztek a behatolás hírével riasztott karhatalmisták a helyszínre, akik közül valaki kézigránát hajított a támadók közé, majd tüzet is nyitottak rájuk. „Az előcsarnokban kézigránát robbant. Ekkor már a harcosok [a karhatalmisták] körülfojták a lépcsőházat, s a gránátrobbanás után – amelytől senki sem sebesült meg – tüzet nyitottak. Ennek következtében egy személy az ellenforradalmárok közül már nem tudta elhagyni az épületet, így elfogtuk az előcsarnokban, és átadtuk Mező elvtársnak. Időközben ismét helyreállt a rend, és a harcosokat elhelyeztem a lépcsőházban, majd felmentem az első emeletre katonáim közé.”¹⁹³ Tompa hadnagy vallomásának egy másik részében megerősíti, hogy a behatolt csoport kiverését követően bizonyos idő elteltével kezdődött csak az ostrom: „Október 30-án 9–10 óra között kezdtek el az ellenforradalmárok a budapesti pártbizottság épületének lövését. Közvetlenül az után történt ez, hogy azt az öt-hatfőnyi [!] ellenforradalmi csoportot az épület előcsarnokából viaszorítottuk. Mint mondtam, én felmentem az első emeletre harcosaimhoz, és közöltem velük, hogy az épület ellen támadás várható, jobban mondván, hogy ez a támadás már meg is indult. Figyelmeztettem őket, hogy főként célzott lövéseket adjanak le, és takarékoskodjanak a lőszerrel.”¹⁹⁴ Eszerint a behatolók kiverését követően Tompa hadnagy elvitte az elfogott fegyverest Mező Imréhez, majd elment saját szakaszához az első emeletre, ahol embereit tájékoztatót arról, hogy támadás várható (amit ő 1957-ben megindult támadásnak nevezett, az a rendőrök vezetése alatt történt behatolás volt), eligazította őket a lőszer használatát illetően, és csak ezt követően indult meg a támadás. Nem tudni, mindez mennyi időt vett mindez igénybe, mindenesetre annyi biztos, hogy a lefegyverzett államvédelmiskimenelete, illetve a civil fegyveresek kiűzése és az ostrom kezdete között jó néhány perc eltelhetett. Várkonyi hadnagy 11 óra tájban jelentette a Szamuely laktanyának a támadás megindulását, és kért segítséget.¹⁹⁵

Kovács Ferenc, a pártházban szolgálatot teljesített egyik rendőr is azt vallotta, hogy azt követően kezdődött a lövöldözés, hogy az épületet egyes államvédelmiskimeneletek elhagyták.¹⁹⁶ Kovács Miklós rendőr őrmester, akinek Nádas még október 30-án délután mesélte el a történeteket, ugyancsak azt vallotta, hogy a karhatalmisták nyitottak tüzet az épületbe behatolt, civilekből, nemzetőrökből és rendőrökből álló csoportra.¹⁹⁷ Hasonlóan a pártház egyik védője, Könczöl Sándor karhatalmista: „utána az elvtársakat kikísérték az utcára [értsd a lefegyverzett karhatalmisták elhagyták az épületet – Sz. A.], és ezután megkezdődött a tüzharc”¹⁹⁸. Nébald Richárd: „A[z igazolványok bemutatására vonatkozó] felszólítást követően a civil fegyveresek lefegyverezték a kapuban és az előcsarnokban lévő rendőrruhás személyeket, és az előcsarnokból az utcára hurcolták őket. Ezt követően közvetlenül megindult a tüzharc a fegyveres felkelők és az épület védői között.”¹⁹⁹ A Nádasék elleni per ítélete is megállapította: az előcsarnokban tartózkodó karhatalmisták lefegyverzése és kivezetése után „a pártházban bent lévők a támadókkal szemben tüzet nyitottak, és azok az előcsarnokból elmenekültek”²⁰⁰.

¹⁹³ Tompa Károly vallomását idézi: Sólyom–Zeke, 1957, 51. o.

¹⁹⁴ Tompa Károly vallomását idézi: Sólyom–Zeke, 1957, 52–53. o.

¹⁹⁵ Tompa Károly vallomását idézi: Sólyom–Zeke, 1957, 53. o.

¹⁹⁶ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Kovács Ferenc jkv., 1957. június 28.

¹⁹⁷ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Kovács Miklós jkv., 1957. július 1.

¹⁹⁸ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Könczöl Sándor jkv., 1957. július 12. Megjegyzem elképzelhető, hogy Könczöl itt már az épület ostromát érti tüzharc alatt. Ezt azonban valószínűtlenné teszi Bozsó Imre karhatalmista vallomása, aki úgy emlékezett, hogy Nádasék bemenetele idején „még tömegről beszélni nem lehet, csupán a színházteret, fák mögött és plakátragaszok mögött helyezkedtek el fegyveres huliganok.” Uo., Bozsó Imre jkv., 1957. július 3.

¹⁹⁹ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Nébald Richárd jkv., 1957. május 4.

²⁰⁰ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás...

Összegezve: a pártház állítólag eltervezett és előkészített ostroma úgy kezdődött, hogy néhány arra járó rendőr vezette nemzetőr járőr mögött fegyveresek (nem Baross tériek és nem corvinisták) behatoltak az épületbe, lefegyverezték az ott általuk vélelmezetten törvényellenesen szolgálatot teljesítő ávosokat, akiket kikísértek az épületből. Ezt követően tüzet nyitottak rájuk. A fegyverhasználatot Eörsi is jogosnak nevezi: „minden fegyveres alakulatnak hasonló helyzetben ezt kell (kellett) tennie”²⁰¹.

Ezzel kapcsolatban két kérdést szükséges megvizsgálni. 1. Jogos és jogszerű volt-e a védők fegyverhasználata? 2. Ésszerű volt-e a védők fegyverhasználata? Az első kérdésre válaszolva tényként kell megállapítani, hogy október 30-ára ténylegesen érvénybe lépett a fegyverszünet, a fegyveres harcnak vége volt. Ebben a helyzetben fegyverhasználat előtt abban az esetben is fel kellett volna szólítani a behatolókat magatartásuk abbahagyására a kézigránát eldobása, illetve a kézifegyverekből leadott tűznyitás előtt, ha a tömegben fegyveresek is voltak, különös tekintettel arra, hogy a behatolók élén szolgálatot teljesítő rendőrök álltak. És különös tekintettel arra, hogy helyzetük legitimitását illetően a karhatalmistáknak átöltöztetésükből kifolyólag mindenképpen kétségeik kellett hogy legyenek. Az első fegyverhasználat jogszerűségének legalábbis bizonytalan voltával tisztában voltak a karhatalmisták és Hollósék is, akik ezért igyekeztek homályban hagyni a fegyverhasználat eredményét. Könyvükben nem szerepel, hogy a kézigránát felrobbant, és az sem, hogy a karhatalmisták tüzet nyitottak. Arra, hogy a védők nemcsak fenyegették fegyverrel a betolakodottakat, arra csak abból lehet következtetni, hogy az épületben rekedtek között volt egy sebesült is.²⁰² Másfelől ezért hangsúlyozták annyira, hogy a támadók magatartásából egyértelmű volt, hogy a pártház védőinek likvidálására törekszenek. Ésszerűnek csak abban az esetben lehet tekinteni a tűz megnyitását, amennyiben elfogadjuk Hollósék Eörsi által is fenntartott verzióját, miszerint a fegyveresek azzal a céllal érkeztek a pártházhoz, hogy azt nemcsak elfoglalják, hanem hogy ott mindenkit legyilkoljanak, és ezt a bent tartózkodók tudták, vagy legalább sejtették. Erre azonban az állítólagos éjszakai fenyegető telefonok sem adtak elegendő alapot. A Köztársaság téren történetekhez képest az ország összes többi pártbizottságának, fegyintézetének és – a miskolciti leszámítva – rendőrkapitányságának stb. az elfoglalása lányregénybe illő körülmények között történt meg. Másfelől nem volt ésszerű a tűz megnyitása azért sem, mert a pártház nem volt sem politikai, sem katonai központja a felkelők elleni harcnak, nem volt olyan lőszer- vagy fegyverraktár, aminek a felkelők kezére kerülése komolyabb veszélyt jelentett volna, és (ma már tudjuk) a pártházakban nem voltak olyan értékes dokumentumok, amelyek kikerülése alapjaiban rendítette volna meg a rendszert, nem beszélve arról, hogy az a rendszer, ami megrendülhetett volna, már romokban hevert.

Miért nyitottak mégis tüzet, (talán parancs) nélkül a karhatalmisták? (Tompa Károly parancsnok nem említette tanúvallomásaiban, hogy parancsot adott volna akár a tüzelésre, akár a kézigránát eldobására.) Az első lehetséges válasz, hogy fegyelmetlenségből, ahogy október 24-én és 25-én is parancs nélkül, sőt parancs ellenére, fegyelmetlenül akcióztak a védendő objektum közelében. Elképzelhető, hogy – miként máshol is történt – az egyik harcos meglátva a behatolt civil fegyveres csoportot pánikba esett, tüzet nyitott, és őt követték a társai. Ezt különösen valószínűvé teszik az ávosok őrizetbe vételéről esetleg hozzájuk is eljutott hírek és az ellenforradalmárok által elkövetett rémtettekről szárnyra kelt rémhírek keltette fenyegetettség-érzet. A legkézenfekvőbb magyarázat azonban az, hogy a karhatalmisták tisztában voltak legitimitásuk bizonytalan voltával, és azért léptek fel agresszívan, hogy megakadályozzák lelepleződésüket. Távol akarták tartani a civileket az

---

²⁰¹ Eörsi, 2006, 50. o.

²⁰² Hollós–Lajtai, 1974, 16. o.

épülettől, és éppen ezzel vonzották oda azokat. Magukat akarták védeni, és ezzel elérték, hogy a tömeg megtámadja azt az épületet, amelynek védelmére kirendelték őket.

A pártház megtámadását, ostromát és különösen ami az ostrom után történt, később a forradalom mértékadó körei is elítélték. Az eseményekkel egy időben, illetve az arra közvetlenül következő napokban azonban még jogosnak és jogszerűnek látszott a harc. Nemcsak Dudás lapja, a *Függetlenség*, hanem a *Magyar Nemzet* is ebben a szellemben számolt be az ostromról, amibe a VIII. kerületi nemzetőrség is bekapcsolódott. Erre Eörsi is utal, noha ő ez alkalommal sem nemzetőröknek, hanem mindössze „fegyvereseknek”, vagyis felkelőknek nevezi a harchoz csatlakozottakat.²⁰³ Nádas Jeremiásék vizsgálati irataiból azonban egyértelműen kiderül, hogy a kerületi rendőrkapitányságon alakult nemzetőrség tagjai is részt vettek az ostromban, Nádas nekik köszönhette, hogy az épület elfoglalását követően nem esett bántódása.²⁰⁴

Az első fegyverhasználat után mindenesetre nem volt nagy pánik az épületben. A bent ragadt nemzetőrök és rendőrök nem bántották, ők maguk húzódtak vissza a harc elől az egyik szobába négy karhatalmistaival, ahol azok csak a nemzetőrök fegyverét vették el, de a tömeget az épületbe bejuttató rendőrökét nem. Az egyik karhatalmista, majd Nádas Jeremiás is erősítésért telefonált, majd a *kiújuló* küzdelemtől megrémülve, közös erővel kibontották a szoba falát, és a karhatalmistákkal együtt lemenekültek a pincébe, ahol már mintegy 15 pártbizottsági dolgozó is tartózkodott.²⁰⁵

Külön kérdés, hogy mi történt azokkal az ávósokkal, akiket lefegyvereztek és kikísértek az épületből. Hollósék és Eörsi szerint kivégzéssel fenyegették őket, majd valaki közéjük dobott egy kézigránátot, amit a karhatalmisták észrevettek. „Ebben a pillanatban szétugrottak, de a tömegből mindenfelől lövések zúdultak rájuk.”²⁰⁶ Eörsi szerint hárman életüket vesztették, és öten megsebesültek. A borotválkozás közben megzavart ávós tiszt másként látta: „Amikor az ellenforradalmárok csoportja az épületbe behatolt, a kaput őrző három rendőr és két államvédelmi harcos *átállt* (kiemelés tőlem – Sz. A.) az ellenforradalmárok oldalára. Hogy további sorsuk mi lett, nem tudom, de még az első emeleti ablakból láttam, hogy a tér fái között menedéket kerestek. Pár perccel később az egyik sorkatonát az ellenforradalmárok agyonlőtték.”²⁰⁷ Nyilvánvaló a vallomás logikátlansága: ha átálltak, akkor nem a felkelők lőtték le (egyik)ő(jü)ket.²⁰⁸ Mi az, ami a vallomás alapján mégis valószínűsíthető: Tompa rendőrökről és karhatalmistákról beszél. A rendőrök azonban azt megelőzően hagyták el a pártházat, hogy az előcsarnokban sor került volna az ávósok lefegyverzésére, és igyekeztek gyorsan eltűnni a helyszínről. Tompa annyit láthatott, hogy öt egyenruhás elhagyja az épületet. Az államvédelmi hadnagy nem észlelte, hogy ezek foglyok, különösen azonnali kivégzéssel fenyegetett, ahhoz feltartott kézzel felsorakoztatott foglyok lennének, ő úgy látta, hogy átálltak a felkelőkhöz, sőt azt látta, hogy menedéket keresnek a tér fái között. Márpedig a tér fái nyilván inkább a pártház védői elől nyújtottak menedéket, semmint a fák között meghúzódó felkelők elől. Tompa vallomása tehát azt valószínűsíti, hogy a pártházat elhagyó ávósok ugyan nem álltak át, de igyekeztek kivonni magukat a kialakult helyzetből, amit társaik átállásnak értelmeztek – és megtoroltak. Amennyiben ez történt, az kellően indokolja az indulatok elszabadulását. Ezt valószínűsíti az is, ami október 23–24-én történt. Horváth Miklós szerint: „a Rádióhoz kivezényelt Belső Karhatalomhoz tartozó

²⁰³ Eörsi, 2006, 59. o.

²⁰⁴ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás..., Kovács Miklós jkv., 1957. július 11.

²⁰⁵ ÁBTL, V-143822. Nádas Jeremiás...

²⁰⁶ Eörsi, 2006, 50. o.; Hollós–Lajtai, 1974, 16. o.

²⁰⁷ Tompa Károly vallomását idézi: Sólyom–Zeke, 1957, 52. o.

²⁰⁸ Horváth Miklós is ezt a verziót erősíti meg: „Az így támadt zűrzavart kihasználva az őrséghez tartozó rendőrök s velük két-három karhatalmista is kiszökött a házból, és a tér fái között keresett menedéket.” Horváth, 2003, 277. o. Horváth bősegesen lábjegyzetelt könyvének a Köztársaság téri ostrommal kapcsolatos része egyetlen hivatkozást sem tartalmaz, így állításai különösen óvatosan kezelendők.

karhatalmi, illetve őrési erők főleg sorozott állománya nem akart fegyvert használni az akkor még fegyvertelen tüntetők ellen. Fehér József államvédelmi őrnagy, a Belső Karhatalom parancsnokának helyettese erre vonatkozó parancsát a sorozott állomány egy része megtagadta. Ezt követően a tüzmeznyitás érdekében Fehér államvédelmi őrnagy a közelében álló karhatalmistákkal belelövetett a parancsot megtagadó sorozott legénységbe. Ennek volt a következménye az, hogy miután a fegyveresek 24-én hajnalban a Rádió épületét elfoglalták, a sorozott karhatalmisták egy része a tüntetőkkel együtt bántalmazta, verte agyon Fehér József államvédelmi őrnagyot.²⁰⁹ A Köztársaság téri karhatalmisták harci szelleme koránt sem volt olyan magas október 30-án, mint azt Hollósék leírják, amit jól mutat a Nádas Jeremiásékkal már az ostrom kezdetén a pincébe menekülő harcosok esete. Parancsnokaik Fehér őrnagyhoz hasonlóan szükségét láthatták annak, hogy embereik szétszéledését könyörtelen lépéssel előzzék meg. Nem lehetetlen azonban, hogy az épületből kihajtott ávósok valóban valamelyik felkelő fegyvelmeznyetlen akciója következtében haltak vagy sebesültek meg. Azt azonban az analógiák alapján mindenképpen el kell vetni, hogy a felkelők – már az ostrom előtt – ilyen gyilkosságokat szándékosan hajtottak volna végre.

Fentiek alapján sokkal valószínűbb, hogy a párház ostromára senki sem készült, azt senki sem tervezte. Az épület környékén nem fegyveres felkelők gyülekeztek az előre megbeszélte terveknek megfelelően, hanem tüntetők, köztük természetesen fegyveresek is. A párházzal szemben az általánosan hangoztatott vádak ismételték: ott felkelőket tartanak fogságban, ávósok fészke, lövik a magyarokat. Feltehető, hogy céljuk volt az épület megszállása (noha erre nincsenek egyértelmű bizonyítékok), de semmiképpen sem fegyveres megtámadása. Utóbbi akkor vált elkerülhetlenné, amikor rendőrök és nemzetőrök törvényesnek tudott intézkedésével fegyverrel szegültek szembe az épület ávós védői. Nem kellett különösebb ok arra, hogy a tömeg el akarja foglalni a budapesti pártbizottság székházát. Már október 28-a előtt és azt követően is elfoglaltak számos párházat. A Köztársaság tér esetében azonban erre speciális okaik is voltak: a párházbeliek még a fegyverszünet kihirdetése után is folytatták a harcot, október 28-án és 29-én is ejtettek foglyokat, köztük nemzetőröket is.²¹⁰

Az ostrom tervezetlenségét az első behatolási kísérlet spontaneitásán kívül is számos más tényező bizonyítja. Tompa Károly hadnagy vallomása szerint az ostrom a tér felől indult meg, a felkelők csak később, harcban foglalták el azokat az épületeket, ahonnan sokkal védettebb helyről, sokkal jobb pozícióból támadták a párházat, mint a tér fái közül. A felkelők kezdetben csak kézfegyverekből lötték az épületet, csak később érkezett golyószóró,²¹¹ még később ágyú és harcokcsi.²¹² Amennyiben előkészítették volna a támadást, nyilvánvalóan a helyszínre vitték volna a sikeres ostromhoz szükséges fegyvereket, és elfoglalták volna azokat a hadászati pontokat, ahonnan eredményesen lehet támadni. Mindezt jóval később, fegyveres harc közben tették csak meg. Eörsi is leírja, hogy a támadást szerinte elhatározó Baross tériek egyik szakasza jóval a harc kezdete után érkezett a térre, akik csak nehéz küzdelemben tudtak eljutni a számukra kijelölt (inkább csak általuk elfoglalni akart)

²⁰⁹ Horváth, 2003, 188. o.

²¹⁰ „A 28-án elfogott fegyveres felkelőknél már nemzetőr-igazolványok voltak”. Hollós–Lajtai, 1974, 59. o.; „Hétfőn [október 29-én] este a [pártbizottság védelmére küldött] páncélgépkocsi személyzete a Köztársaság téren elfogott három fegyveres ellenforradalmárt. Közülük két személy nemzetőri igazolvánnyal rendelkezett, amit Kopácsi írt alá.” Tompa Károly vallomását idézi: Súlyom–Zeke, 1957, 50. o. (Tompa nem felejt el megemlíteni, hogy az egyik nemzetőrnél kettő, a másiknál három vadonatúj cipő volt. Vagyis közönséges fosztogatók voltak, akik lopott cipőkkel járőröztek.)

²¹¹ Tompa Károly vallomását idézi: Súlyom–Zeke, 1957, 53. o.

²¹² Hollósék szerint 11 órakor *kapcsolódott be* az ostromba egy ágyú. Hollós–Lajtai, 1974, 123. o.; Az első harcokcsi, a felkelők páncélosa is hozzávetőleg ugyanekkor érkezett a térre. Uo. 129. o.; „A támadók kezdetben kézfegyverekkel, puskával, géppisztollyal, később golyószóróval lötték [...] 12 és 13 óra között egy ismeretlen eredetű harcokcsi jelent meg a téren”. Horváth, 2003, 277. o.

épületbe.²¹³ Vagyis az ostromra arról a kora reggel még valótlan (bár az előző estére igaz), majd alapossá váló hírnek a hatására került sor, hogy az ávósok a fegyverszünet kihirdetése után is lövik a magyarokat.

Az ostrom lefolyásának, különösen pedig az azt követő népítéletnek a behatóbb vizsgálatát e helyütt nem tekintem feladatommak. Egy dologra azonban fel kívánom hívni a figyelmet. A párházhoz felderítésre küldött első repülőgép délben azt jelentette, hogy a téren nem tapasztal olyan kiterjedt harci tevékenységet, ami komoly katonai beavatkozást igényelne.²¹⁴ Ezt megerősíti Tompa Károly vallomása, amely szerint a (segítségükre küldött) harckocsik megérkezése előtt sem sebesültjük, sem halottjuk nem volt, a felkelők megközelíteni sem tudták az épületet.²¹⁵ Lehetetlen, hogy ha már délelőtt tíz órától fegyveresek sokasága ostromolja az épületet, azt a légi felderítők nem veszik észre, és az is, hogy több órás harc után a védőknek még sebesültjük sincs. Ezek alapján kétségesnek tartom, hogy valóban olyan nagyszabású volt-e az ostrom, mint amilyennek eddig tudtuk. Hogy az ostrommal és az azt követő népítélettel kapcsolatban mi a pontos igazság, arra további kutatásoknak kell fényt deríteniük.

Irodalom

Baráth, 2002.

Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953–1956. Kiszeljov és Andropov jelentései. Összeállította és a bevezető tanulmányt készítette Baráth Magdolna. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002.

Baráth–Sipos, 2006.

A snagovi foglyok. Nagy Imre és társai Romániában. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Baráth Magdolna és Sipos Levente. Budapest, Napvilág Kiadó–Magyar Osztályos Levéltár, 2006.

Eörsi, 1997.

Eörsi László: *Ferencváros, 1956. A kerület fegyveres csoportjai.* Budapest, 1956-os Intézet, 1997.

Eörsi, 2001.

Eörsi László: *Corvinisták, 1956. A VIII. kerület fegyveres csoportjai.* Budapest, 1956-os Intézet, 2001.

Eörsi, 2006.

Eörsi László: *Köztársaság tér, 1956.* Budapest, 1956-os Intézet, 2006.

Fazekas, 1989.

Fazekas György: *Forró ősz Budapesten.* Budapest, Magyar Hírlap Könyvek, 1989.

Feitl, 2000.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei, 1957. július 1.–december 31. Szerkesztette Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.

---

²¹³ Eörsi, 2006, 53. o.

²¹⁴ Hollós–Lajtai, 1974, 126. o.; Eörsi, 2006, 66. o.

²¹⁵ Tompa Károly vallomását idézi: Sólyom–Zelev, 1957, 55. o.

Gati, 2006.

Charles Gati: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom.* Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

Germuska, 2006.

Germuska Pál: Komárom megye. In *A vidék forradalma, 1956. II.* Szerkesztette Szakolczai Attila. Budapest, 1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára, 2006, 213–255. o.

Gosztonyi, 1994.

Gosztonyi Péter: A Köztársaság téri ostrom és a kazamaták mítosza. www.bparchiv.hu

Gyáni, 2000.

Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. In Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2000, 128–144. o.

Hegedüs–Rainer, 1991.

A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján. IV. Partizántalálkozó, Sajtóvita. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta Hegedüs B. András, Rainer M. János. Budapest, Múzsák–1956-os Intézet, 1991.

Hollós–Lajtai, 1974.

Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Köztársaság tér, 1956.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974.

Horváth, 2003.

Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

Kende, 1989.

Az igazság a Nagy Imre-ügyben. Szerkesztette Becski Hanna, Kende Péter, Molnár Miklós, Schreiber Tamás. Budapest, Századvég Kiadó–nyilvánosság Klub, 1989.

Kopácsi, 1989.

Kopácsi Sándor (Tardos Tibor írói közreműködésével): *Életfogytiglan.* Budapest, Bibliotéka, 1989.

Litván, 2000.

Litván György: Mítoszok és legendák 1956-ról. In *Évkönyv, 2000.* Szerkesztette Körösi Zsuzsanna, Standeisky Éva és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 205–218. o.

Molnár–Körösi–Keller, 2006.

A forradalom emlékezete. Személyes történelem. Szerkesztette Molnár Adrienne, Körösi Zsuzsanna és Keller Márkus. Budapest, 1956-os Intézet, 2006.

Orgoványi–Tóth, 2003.

Orgoványi István–Tóth Ágnes: Bács-Kiskun megye. In *A vidék forradalma, 1956. I.* Szerkesztette Szakolczai Attila és Á. Varga László. Budapest, 1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára, 2003, 31–76. o.

Rainer, 1999.

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz, 1953–1958. II.* Budapest, 1956-os Intézet, 1999.

Rákosi, 1997.

Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.

Révész, 1999.

Révész Sándor: *Egyetlen élet. Gimes Miklós története*. Budapest, 1956-os Intézet–Sík Kiadó, 1999.

Ripp, 1997.

Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24.–október 28. A pártvezetés végnapjai. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Horváth Julianna és Ripp Zoltán. A tanulmányt írta Ripp Zoltán. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.

Ripp, 2003.

Ripp Zoltán: A politika és a katonai megoldás, 1956. október 23–28. In „Tizenhárom nap, amely...” *Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéből*. Szerkesztette Horváth Miklós. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2003, 33–60. o.

Ságvári, 1989.

Ságvári Ágnes: *Mert nem hallgathatók. Egy jó házból való pártmunkás emlékei*. Budapest, Magyar Hírlap Könyvek, 1989.

Sólyom–Zelevé, 1957.

Sólyom József–Zelevé Ferenc: *Harcban az ellenforradalommal*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1957.

Tóbiás, 1989.

Tóbiás Áron: *In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre*. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1989.

Varga, 1989.

A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások, 1956. október 23.–november 9. Szerkesztette Varga László. Budapest, Századvég Kiadó–Nyilvánosság Klub, 1989.

Vida, 2006.

Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések, 1956–1957*. Szerkesztette Vida István. Budapest, Gondolat Kiadó–Nagy Imre Alapítvány, 2006.